

STAN CZYTELNICTWA KSIĄŻEK W POLSCE

W 2022 ROKU

ZOFIA ZASACKA
ROMAN CHYMKOWSKI

BIBLIOTEKA
NARODOWA

SPIS TREŚCI

O BADANIU

3

KIM SĄ CZYTELNICY KSIĄŻEK

6

PRAKTYKI LEKTUROWE JAKO ZWIERCIADŁO
NASTROJÓW SPOŁECZNYCH

12

UCZESTNICTWO W KULTURZE CYFROWEJ

16

CZYTANIE KSIĄŻEK W FORMATACH
CYFROWYCH

20

DROGI KSIĄŻEK
DO CZYTELNIKÓW – NAJWAŻNIEJSZE
TO WYMIANA LEKTUR I RADY PRZYJACIÓŁ

25

**LITERATURA KRYMINALNA, THRILLERY I SENSACJA –
REMIGIUSZ MRÓZ, KATARZYNA BONDA, HARLAN COBEN,
TESS GERRITSEN I INNI 33**

**KOBIETY KOBIETOM: ROMANSE,
LITERATURA OBYCZAJOWA WSPÓŁCZESNA
I W HISTORYCZNYCH DEKORACJACH 38**

**POWIEŚCI W HISTORYCZNEJ SCENOGRAFII: ROMANS
W OBOZIE KONCENTRACYJNYM, SAGA RODZINNA,
HISTORIA ŚREDNIOWIECZNA I INNE 40**

**LITERATURA PIĘKNA WYSOKOARTYSTYCZNA:
OLGA TOKARCZUK ORAZ POLSKI KANON SZKOLNY –
SIENKIEWICZ, MICKIEWICZ 42**

**LITERATURA PIĘKNA
WSPÓŁCZESNA 42**

**LITERATURA PIĘKNA
DAWNA 43**

**SCIENCE FICTION, URBAN FANTASY, HORRORY,
LITERACKIE DYSTOPIE, LITRPG I INNE 44**

**PUBLIKACJE NIEFIKCYJONALNE: DOKUMENTALNE,
PORADNIKOWE, NAUKOWE 45**

**AUTOBIOGRAFIE, BIOGRAFIE, DZIENNIKI, WSPOMNIENIA, WYWIADY,
PUBLICYSTYKA ORAZ HISTORIA XX WIEKU 46**

**REPORTAŻE – FAKTY Z DALSZEJ I BLIŹSZEJ PRZESZŁOŚCI
MUSZĄ ZATAŃCZYĆ. LITERATURA PODRÓŻNICZA 47**

**PORADNIKI – ROZWÓJ OSOBISTY, RADY MOTYWACYJNE
„NIECH CI SIĘ WIEDZIE” ORAZ JAK ZDROWO GOTOWAĆ
I STOSOWAĆ ZIOŁA 49**

LITERATURA NAUKOWA I POPULARNONAUKOWA 52

O BADANIU

Badanie, z którego wyników zdaje sprawę niniejszy raport, zostało zrealizowane w listopadzie 2022 roku. Była to kolejna edycja badań systematycznie prowadzonych przez Bibliotekę Narodową od blisko trzech dekad. W badaniu zastosowano metodę CAPI (*Computer Assisted Personal Interview*) na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie Polaków w wieku co najmniej 15 lat, liczącej 1996 respondentów. Częścią tej edycji badań był również sondaż na próbie celowej studentów, którego wyniki będą przedmiotem osobnego opracowania.

Przystępując do lektury przedstawionych tu wyników, należy pamiętać, że jest to badanie socjologiczne dostarczające danych o charakterze ilościowym, a więc opracowywanych za pomocą metod statystycznych. Jego celem jest zgromadzenie podstawowych informacji o tym, jaka część polskiego społeczeństwa czyta książki niezależnie od jakości i kontekstu sytuacyjnego tej praktyki, jakie tytuły i jakie typy publikacji cieszą się największą popularnością, skąd bierze się czytane książki i jaka jest w tym rola instytucji kultury (zwłaszcza bibliotek) oraz najbliższego otoczenia społecznego (rodziny, znajomych itp.). Raport, który oddajemy do rąk czytelników, można zatem potraktować jako swego rodzaju społeczną mapę czytania książek w Polsce, przy czym jest to mapa sporządzona w skali pozwalającej dostrzec przede wszystkim najbardziej wyraziste zjawiska i procesy.

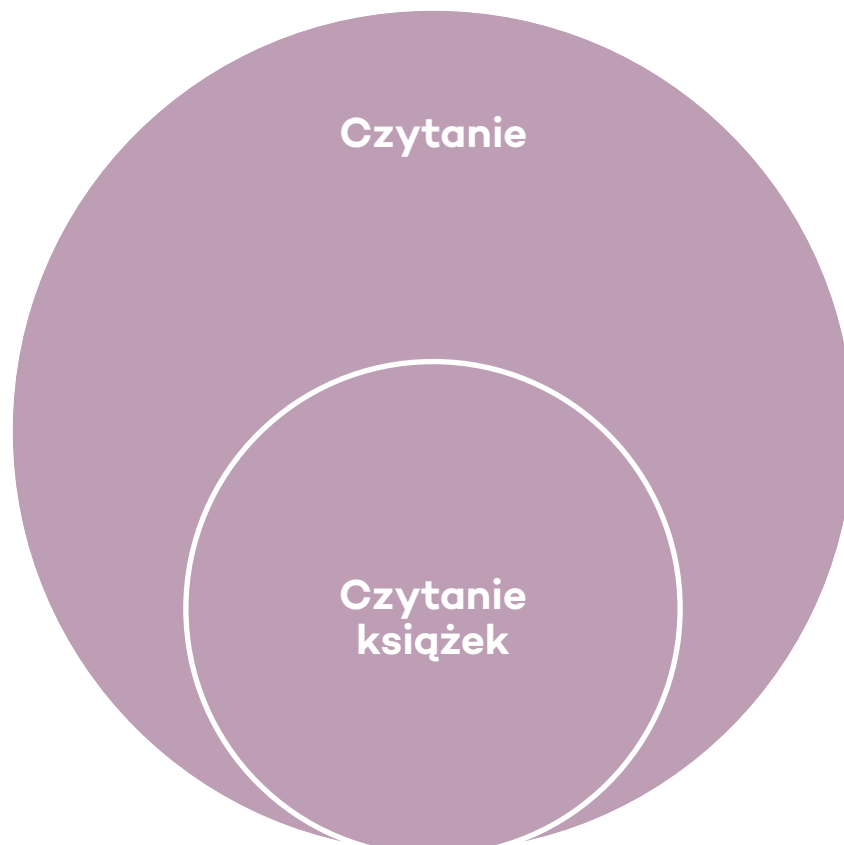
Przedmiotem badań czytelnictwa książek prowadzonych przez Bibliotekę Narodową nie jest ani rynek wydawniczy, ani wypożyczenia z bibliotek. Interesuje nas czytanie książek niezależnie od źródeł ich pochodzenia, których zresztą – jak pokazujemy – jest wiele. Sondaż ten nie jest analizą sprzedaży ani badaniem bibliotekoznawczym – uwagę

koncentrujemy na praktyce czytania książek niezależnie od źródła ich pochodzenia, dlatego kiedy piszemy o czytelnikach, mamy na myśli osoby, które zadeklarowały lekturę co najmniej jednej książki w ciągu roku, nie zaś tylko te, które dokonały zakupu w księgarni czy antykwariacie, lub tylko te, które wypożyczyły jakąś książkę z biblioteki. Tak jak w przypadku innych badań socjologicznych podobnego rodzaju, wyniki, którymi dysponujemy, są reprezentatywne w sensie statystycznym, a to oznacza, że wielkości podawanych w procentach nie należy utożsamiać z liczbami bezwzględnymi.

Czytanie książek jest praktyką kultury pisma, niejedyną, ale pod wieloma względami specyficzną, przedmiot naszych dociekań sytuujemy zatem w kontekście innych praktyk lekturowych, a także wybranych form spędzania czasu. Ci, którzy czytają książki, ale też ci, którzy tego nie robią, co oczywiste, potencjalnie mają do czynienia z innymi formami piśmienności. Ponadto teksty, w tym te mające postać drukowanych lub cyfrowych książek, nie są jedynymi nośnikami informacji. Z drugiej strony typologia, w myśl której moglibyśmy mówić o mediach audialnych, wizualnych i tych przynależnych do sfery szeroko rozumianego pisma nie w pełni odpowiada całemu spektrum możliwych praktyk kulturowych – choćby dlatego, że te kanały komunikacyjne rzadko występują osobno. Najbardziej oczywisty w tym kontekście przykład praktyki polegającej na eksplorowaniu zasobów internetu ilustruje zdroworozsądkową tezę, że obcując z dostępnymi w formie cyfrowej treściami audiowizualnymi, zwykle też czytamy, a nawet piszemy.

ILUSTRACJA 1. Czytanie książek a inne praktyki czytania

Akcentując socjologiczny aspekt badania czytelnictwa książek, warto podkreślić jego podwójnie społeczny charakter. Z jednej strony pytamy o uwarunkowaną czynnikami strukturalnymi dystrybucję praktyki czytania, z drugiej zaś jako badacze nie jesteśmy „przezroczyści”, tj. tak jak inni uczestnicy życia społecznego posiadamy pewne cechy związane z położeniem stanowym i klasowym¹. Innymi słowy badanie to (jak każde inne dotyczące praktyk kulturowych) dotyczy postaw, które z różnych względów bliższe są zarówno zainteresowanym nimi uczonym, jak i co najmniej dużej części opinii publicznej. Dlatego poszukując odpowiedzi na pytanie, kto czyta, a kto nie, i jakie są tego przyczyny, zgodnie z postulatami socjologii refleksyjnej² staramy się wypowiadać, mając na uwadze swoją własną pozycję w tym nacechowanym aksjologicznie dyskursie.

-
- ¹ Zob. P. Bourdieu, *Lecture, lecteurs, lettrés, littérature*, w: tenże, *Choses dites*, Les Éditions de Minuit, Paris 1987, s. 133.
  - ² Zob. P. Bourdieu, L. J. D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, przeł. A. Sawisz, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

KIM SĄ CZYTELNICY KSIĄŻEK?

Jesienią 2022 roku lekturę co najmniej jednej książki (papierowej lub cyfrowej) zadeklarowało 34% badanych w wieku co najmniej 15 lat, a więc blisko jedna trzecia społeczeństwa. Jest to wynik dokładnie na tym samym poziomie, co ten zarejestrowany o tej samej porze przed rokiem. Nie zmienił się również odsetek osób czytających 7 i więcej książek. W nieco szerszej perspektywie warto odnotować, że – pomijając rok 2020 – odsetek czytelników książek nie różni się w sposób istotny statystycznie od 2015 roku.

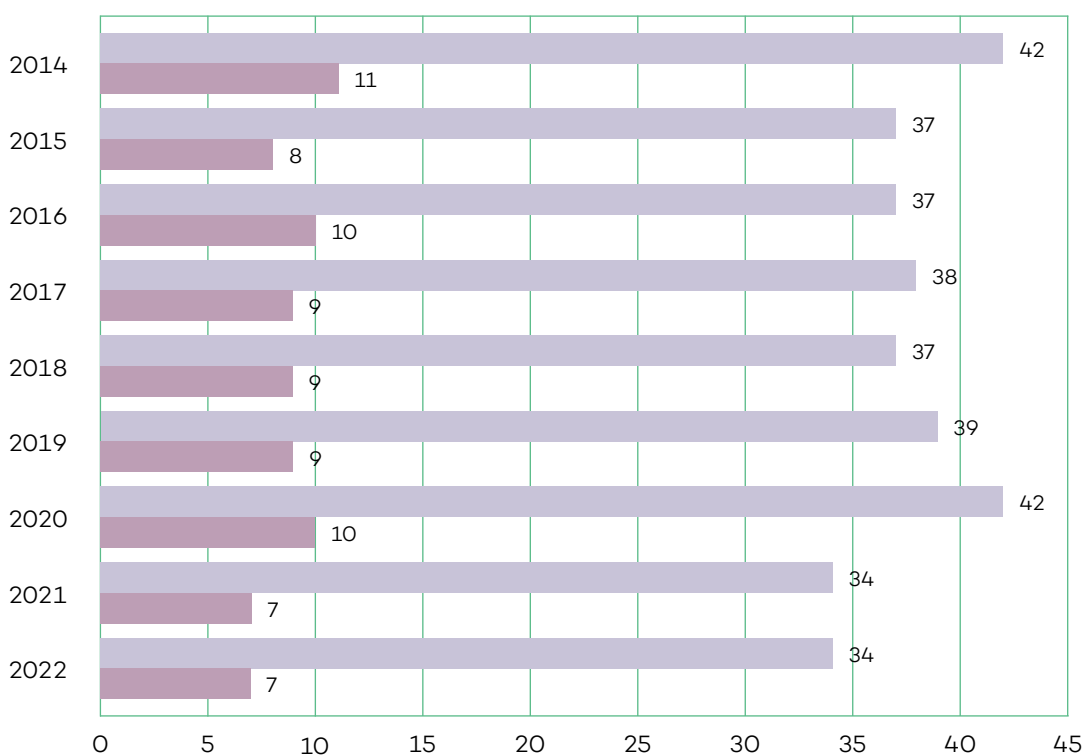
Czytanie książek, jak zostało wyżej powiedziane, jest szczególnym rodzajem czytania. Ci, którzy to robią, ale też osoby książek nieczytające, mogą mieć do czynienia z różnymi formami piśmienności. Wskaźnik czytania co najmniej jednej książki w ciągu roku nie obejmuje zatem całego spektrum możliwych praktyk lekturowych. To, że się nie czyta książek, nie oznacza, że nie czyta się żadnych tekstów, choć takie przypadki też istnieją. Dane zgromadzone w tabeli 1 pokazują, że lektura książek jest praktyką o wiele mniej popularną niż inne formy obcowania z tekstami, np. czytanie papierowej prasy czy różnego rodzaju wiadomości w internecie. Można domniemywać, że zaspokaja ona specyficzne potrzeby. W poszukiwaniu niezbędnych na co dzień informacji, zagląda się do internetu – tych, którzy to robią, jest ok. dwuipółkrotnie więcej niż czytelników książek.

TABELA 1. Wybrane praktyki lekturowe, N=1996 (w procentach)

Czytanie papierowej prasy	59
Czytanie tekstów w internecie na użytek kształcenia lub pracy	66
Czytanie tekstów w internecie bez związku z kształceniem lub pracą	86

Źródło: Biblioteka Narodowa

WYKRES 1. Czytanie książek w Polsce w latach 2014–2022 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

■ co najmniej jedna książka w ciągu roku   ■ 7 i więcej książek w ciągu roku

Powodów czytania książek jest oczywiście bardzo wiele. Czyta się m.in. ze względu na zainteresowania, potrzeby związane z pracą zawodową czy pod wpływem kontekstu instytucjonalnego, zwłaszcza szkoły czy uczelni³. Wśród osób uczących się i studiujących odsetek ten wynosi 72%. W grę wchodzi tu nie tylko obowiązek lekturowy, którego wypełnianie jest warunkiem sukcesu edukacyjnego. Uczęszczając do szkoły czy na studia, ma się do czynienia z wieloma nieformalnymi bodźcami skłaniającymi do czytania; niebagatelną rolę odgrywa tu atmosfera środowiska rówieśniczego stanowiącego podstawową w tym okresie życia grupę odniesienia, ale też autorytet nauczyciela⁴ bądź wykładowcy. Ponadto młodość, rozumiana jako etap życia między dzieciństwem a dorosłością, wiąże się z rozwojem zainteresowań, nierzadko wielorakich, poszukiwaniem pomysłu na siebie czy refleksyjnym tworzeniem własnego społecznego „ja”⁵ – w tym wszystkim czytanie bywa pomocne.

Wskazując na fakt, że **pobieranie nauki jest tą okolicznością, która szczególnie silnie wpływa na prawdopodobieństwo sięgnięcia po książkę**, należy

- ³ Próba w ogólnopolskich badaniach czytelnictwa książek obejmuje osoby co najmniej piętnastoletnie, a zatem są w niej reprezentowani zarówno dorośli, jak i część młodzieży szkolnej.
- ⁴ Zob. D. Michalak, I. Koryś, J. Kopeć, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2016, s. 40.
- ⁵ Zob. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość: „ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2001.

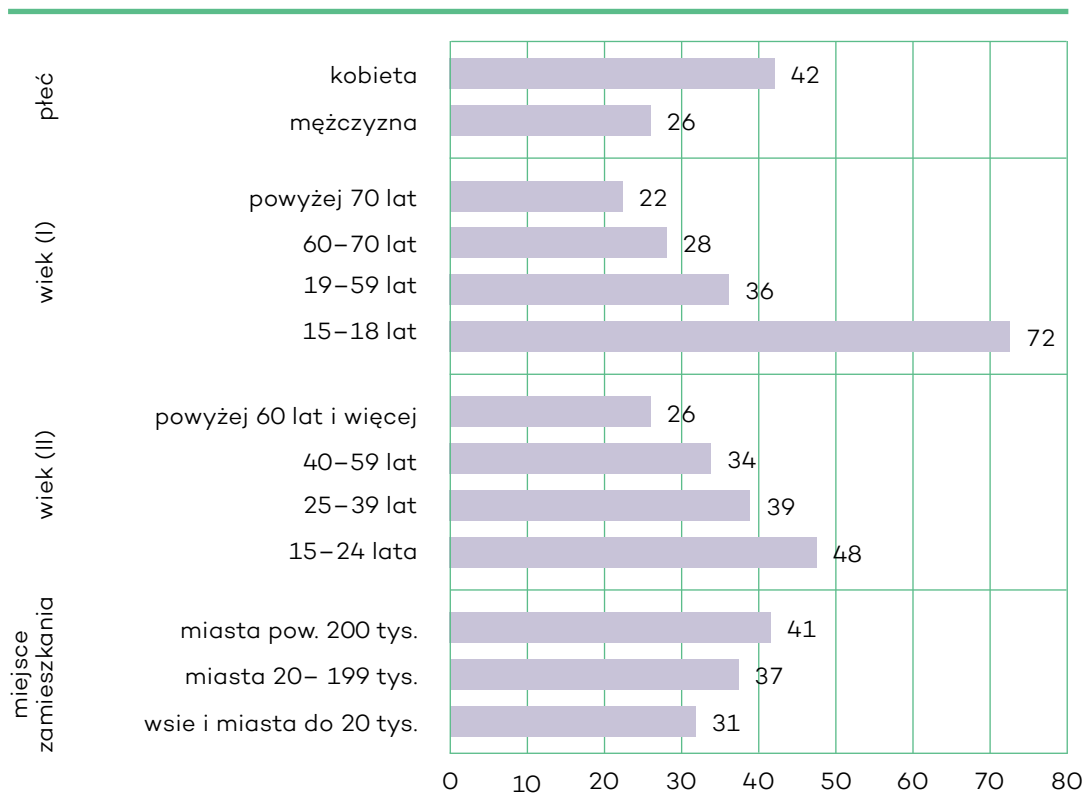

dodać, że wyraźnie maleje ono wraz z ukończeniem ostatniego etapu edukacji. Im więcej lat spędza się na nauce, tym więcej ma się czasu na nabycie nawyku czytania, na to, by zewnętrzny przymus został zinternalizowany, a nawet ukształtował się pozytywny stosunek emocjonalny do książek. 62% osób posiadających dyplomy wyższych uczelni deklaruje, że lubi albo bardzo lubi czytać książki, a niewiele mniej (58%) twierdzi, że faktycznie to robi.

W tym miejscu warto odnotować, że choć pozytywny stosunek emocjonalny do czytania książek statystycznie sprzyja wykonywaniu tej czynności, to jednak nawet wśród tych, którzy w ciągu roku nie sięgnęli po żadną książkę, zdarzają się osoby utrzymujące, że lubią czytać. Uznawanie lektury za wartość i postrzeganie jej jako coś, co dostarcza lub powinno dostarczać przyjemności, niekoniecznie wprost przekłada się na działania. W tej perspektywie dysonans postawy emocjonalnej i praktyki ujawnia konflikt niewspółmiernych skal wartości⁶.

Podstawową zmienną różnicującą postawy lekturowe Polaków było i jest wykształcenie. Wśród osób posiadających dyplomy wyższych uczelni procentowo więcej niż w pozostałej części populacji jest takich, które wykonują prace wymagające specjalistycznych kwalifikacji i umiejętności przetwarzania informacji. Do tej grupy

WYKRES 2. Czytanie książek a wybrane zmienne demograficzne, N=1996 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

⁶ Zob. S. Ossowski, *Konflikty niewspółmiernych skal wartości*, w: tenże, *Dziela*, t. III: *Z zagadnień psychologii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967.

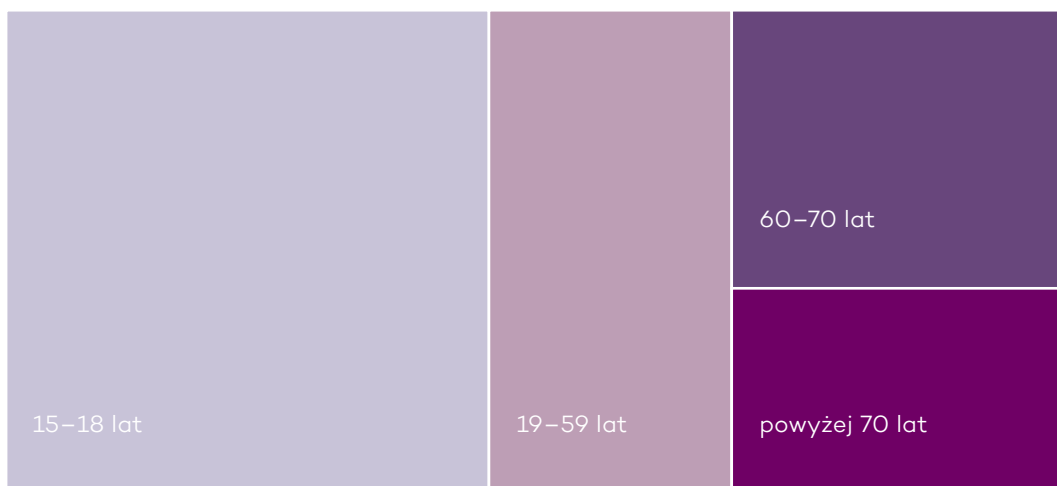
należy też największy odsetek respondentów intensywnie korzystających z urządzeń cyfrowych, takich jak komputery, tablety czy smartfony, a także posiadających stosunkowo duże księgozbiory domowe.

Nic więc dziwnego, że **książki częściej czytają kobiety niż mężczyźni**, przy czym, jak pokazuje wykres 2, różnica ta jest bardzo wyraźna (odpowiednio 42% i 26%). Wszakże to właśnie kobiety przeciętnie więcej lat spędzają na zdobywaniu wykształcenia, zwłaszcza w dziedzinie nauk humanistycznych. Na obserwowane różnice w postawach lekturowych kobiet i mężczyzn wpływają nie tylko odmienne trajektorie edukacyjne, ale także genderowy wymiar wzorców socjalizacji do czytania⁷.

Prawdopodobieństwo sięgnięcia po książkę jest w Polsce odwrotnie proporcjonalne do wieku, najmniej osób deklarujących lekturę książek jest w najstarszej grupie wiekowej, zwłaszcza po 70 roku życia (wykres 3). Zależność ta jest pochodną m.in. poziomu wykształcenia – wśród osób najstarszych odsetek posiadaczy dyplomów wyższych uczelni jest najniższy (w grupie po 70 roku życia takich osób jest zaledwie 8%). Z kolei wśród młodszych respondentów więcej jest osób uczących się, przy czym, co warto podkreślić w kontekście uwag sformułowanych wyżej, grupa od 15 do 18 roku życia obejmuje wyłącznie uczniów i uczennice.

Biegunowo zestawione najmłodsze i najstarsze grupy wiekowe badanych różni wiele, oprócz ról społecznych związanych z edukacją i aktywnością zawodową i odpowiadających im wzorów kulturowych czytania jest to m.in. **gęstość relacji społecznych**, w których osoby te uczestniczą. Pojęcie to rozumiemy w duchu Durkheimowskim jako

WYKRES 3. Struktura wieku czytelników książek, N=1996 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

⁷ Zob. *Gender and Reading: Essays on Readers, Texts, and Contexts*, red. E. A. Flynn, P. P. Schweickart, John Hopkins University Press, Baltimore – London 1986; S. Logan, R. Johnston, *Investigating gender differences in reading*, „Educational Review” 2010, nr 2; Z. Zasacka, *Socjalizacja do czytania – edukacja szkolna i kręgi rówieśnicze*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2018 (XLIX).

charakterystyczną dla danej zbiorowości liczbę różnego rodzaju kontaktów międzyludzkich⁸. Tak pojmowana „gęstość dynamiczna”⁹ nie jest tożsama z gęstością zaludnienia. Wielkie miasta tworzą fizyczne warunki dla wielorakich interakcji¹⁰, ale zarazem w tym samym dużym ośrodku miejskim przebywają ludzie uczestniczący w relacjach społecznych o różnym stopniu gęstości – bliskość przestrzenna niekoniecznie przekłada się bezpośrednio na bliskość społeczną. Osoby najstarsze, zazwyczaj już nieaktywne zawodowo, mają stosunkowo mało okazji do kontaktów z innymi¹¹. Wraz z wiekiem zmienia się nie tylko liczba, ale też odczuwana jakość relacji społecznych – co czwarta osoba powyżej 70 roku życia często czuje się samotna, wśród młodzieży w wieku 15–18 lat takiej odpowiedzi udziela zaledwie 2% badanych, a w grupie w wieku do 24 lat – 8%.

Książki i wszystko, co z nimi związane, tj. rozmawianie o nich, pożyczanie ich sobie czy ofiarowywanie w prezencie, są jednym ze sposobów, za pomocą których ludzie wchodzą ze sobą w relacje. Im bardziej sporadyczne są te relacje, tym mniej okazji do tego rodzaju praktyk, a więc też mniej płynących z najbliższego otoczenia zachęt do lektury¹². Szczególną rolę w wytwarzaniu i podtrzymywaniu chęci czytania mają kontakty z innymi czytelnikami, zwłaszcza domownikami, znajomymi i przyjaciółmi. W całej badanej populacji osoby, w których otoczeniu nikt nie czyta książek, stanowią mniejszość (zob. tabela 2), przy czym odsetek osób, w których kręgach towarzyskich nie ma czytelników, rośnie wraz z wiekiem (zob. wykres 4), co potwierdza tezę o stosunkowo niewielkiej liczbie zachęt do czytania płynących z otoczenia w przypadku najstarszych grup wiekowych.

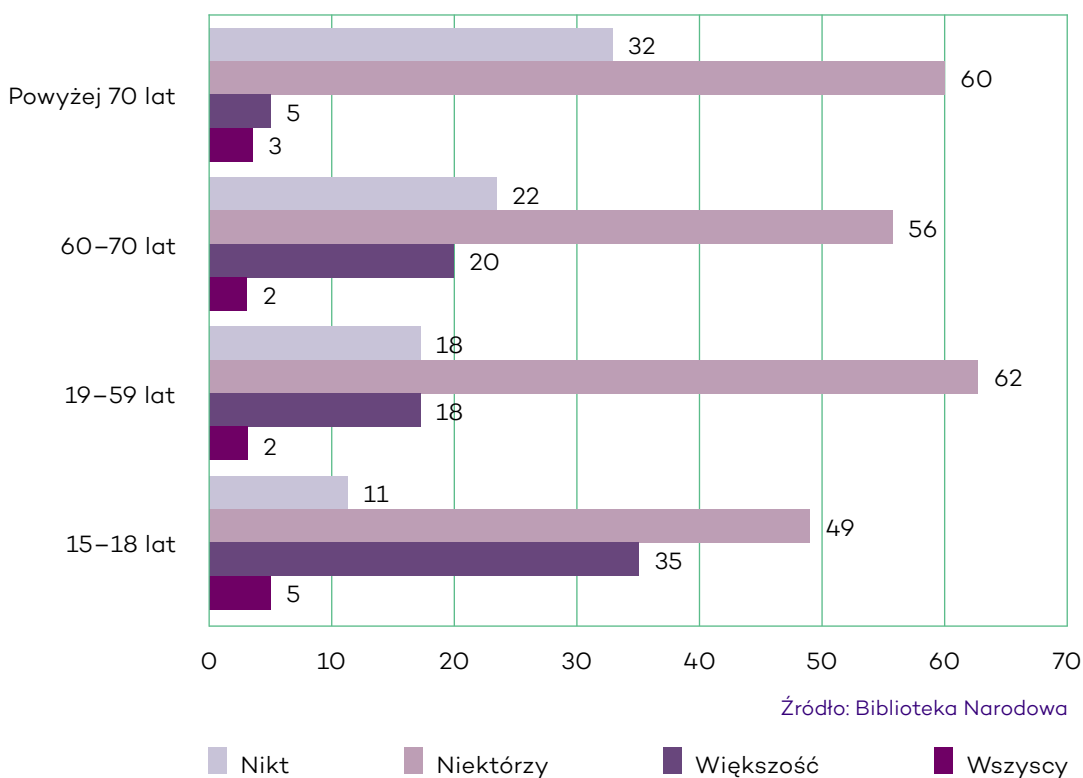
TABELA 2. Czytanie książek w kręgach domowników i znajomych, N=1996 (w procentach)

	Ilu z Pana(i) domowników i najbliższej rodziny czyta książki?	A ilu z Pana(i) znajomych i przyjaciół czyta książki?
Wszyscy	7	2
Większość	17	18
Niektórzy	46	60
Nikt	31	20

Źródło: Biblioteka Narodowa

- ⁸ É. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, przeł. J. Szacki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 153.
- ⁹ Tamże.
- ¹⁰ Zob. É. Durkheim, *O podziale pracy społecznej*, przeł. K. Wakar, oprac. E. Tarkowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 325; G. Simmel, *Mentalność mieszkańców wielkich miast*, w: tenże, *Socjologia*, przeł. M. Łukasiewicz, wstęp: S. Nowak, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975, s. 514.
- ¹¹ Zob. J. Czapiński, P. Błędowski, *Aktywność społeczna osób starszych w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza Społeczna 2013. Raport tematyczny*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014, s. 75–77; H. Worach-Kardas, *Starość w cyklu życia: społeczne i zdrowotne oblicza późnej dorosłości*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2015.
- ¹² Zob. Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021–2022)*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2022, s. 13, <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398.pdf> [dostęp: 14.04.2023].

WYKRES 4. Czytanie książek w kręgach znajomych a wiek (w procentach)

Czytelników najwięcej jest w największych miastach, a najmniej na wsiach i w miastach stosunkowo niewielkich, tym niemniej zależność ta nie ma charakteru liniowego, tzn. w miastach liczących od 20 tys. do 50 tys. mieszkańców podstawowy wskaźnik czytelnictwa jest na tym samym poziomie co w miastach co najmniej dwustutysięcznych. Dane te należy analizować w kontekście innych uwarunkowań – to nie tyle miejska infrastruktura czyni z mieszkańców czytelników, ile rozkład podstawowych zmiennych, zwłaszcza poziomu wykształcenia i związanych z nim typów wykonywanej pracy zawodowej.

W kontekście tego, że książki czyta się zwykle w otoczeniu osób również czytających, należy dodać, że mieszkańcy najmniejszych ośrodków, zwłaszcza wsi, mają najmniejsze szanse na co dzień spotykać czytelników. Dlatego warto podkreślić ogromną rolę instytucji kultury, zwłaszcza bibliotek, szczególnie w takich społecznie defaworyzowanych miejscach, gdzie niestety także dobrze zaopatrzonych księgarń nie ma zbyt wiele¹³.

¹³ Zob. R. Chymkowski, Z. Zasacka, *Czytanie książek – korelaty wykluczenia*, „Rocznik Kultury Polskiej” 2022, s. 122.

PRAKTYKI LEKTUROWE JAKO ZWIERCICA NASTROJÓW SPOŁECZNYCH

Wskaźniki czytelnictwa książek – jak zostało odnotowane w poprzednim raporcie¹⁴ – są wrażliwe na nastroje społeczne, co można podsumować stwierdzeniem, że czytaniu sprzyja spokój ducha. W czasie, kiedy realizowane było najnowsze badanie czytelnictwa, w polskim społeczeństwie wyraźnie dały o sobie znać obawy i poczucie niepewności związane m.in. z wielorakimi konsekwencjami toczącej się tuż za naszą granicą wojny, która wybuchła zaraz po ustaniu wyjątkowych i dla wielu osób bardzo trudnych okoliczności spowodowanych przez pandemię koronawirusa. Pośrednio skutki wojny stały się dotkliwe w wielu sferach codziennej egzystencji, zwłaszcza w dziedzinie ekonomicznej¹⁵. Oczywiście przyczyn tych niepokojących zjawisk dotyczących samopoczucia Polaków należałoby szukać w różnych sferach – generalnie rzeczywistość nie skłaniała do optymizmu i nie dostarczała zbyt wielu podstaw do żywienia przekonania o stabilności otaczającego nas świata.

Jesienią 2022 roku aż co czwarta osoba deklarowała poczucie, że jej przyszłość nie rysuje się w jasnych barwach. Tym nastrojom towarzyszyło przekonanie o swojej ograniczonej sprawczości – niemal połowa badanych (46%) często lub stale odczuwała brak kontroli nad swoim życiem. Istnieje grupa osób – 16% respondentów – która miała

---

¹⁴ Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii...*, wyd. cyt., <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398.pdf> [dostęp: 14.04.2023].

¹⁵ Przykładowo – jak podaje Główny Urząd Statystyczny – wskutek wysokiej inflacji w listopadzie 2022 r., kiedy realizowano badanie, ceny towarów i usług w porównaniu z analogicznym miesiącem poprzedniego roku były wyższe o 17,5%. Zob. *Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych w listopadzie 2022 roku*, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-listopadzie-2022-roku,2,133.html>.

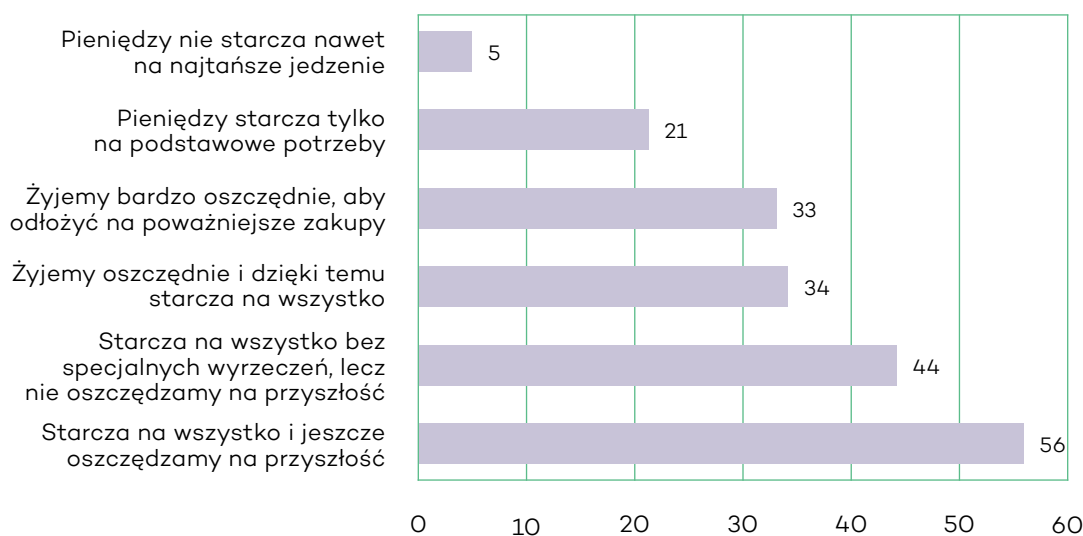
TABELA 3. Poziom satysfakcji z życia, N=1996 (w procentach)

	Czasami lub często	Nigdy lub rzadko
Jak często może Pan/i robić rzeczy, które chce Pan/i robić?	78	22
Jak często czuje Pan/i, że życie jest pełne możliwości?	76	24
Jak często czuje Pan/i, że życie ma sens?	84	16
Jak często czuje Pan/i, że przyszłość wygląda dla Pana/i dobrze?	74	26

Źródło: Biblioteka Narodowa

problem z brakiem poczucia sensu życia (tabela 3). Dane te korespondują z wynikami badań prowadzonych przez inne ośrodki badawcze, które wskazują na zasadniczo złą kondycję psychiczną Polaków. Ponadto, jak czytamy w raporcie z cyklicznych badań prowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej, w 2022 roku przeciętnie gorsze samopoczucie mieli m.in. mieszkańcy dużych miast, respondenci z wyższym wykształceniem i młodzi, do 24 r.ż., zwłaszcza uczniowie i studenci¹⁶, a więc osoby należące do grup, w których jest najwięcej czytelników książek.

Jakkolwiek związek tak pojmowanych nastrojów społecznych z praktykami uczestnictwa w kulturze daleki jest od jednoznaczności, to jednak sposób, w jaki postrzega się swoje życie, w pewnym stopniu wpływa na postawy lekturowe. Wśród czytelników więcej niż wśród nieczytających jest osób optymistycznie patrzących w przyszłość (79% do 62%), takich, które uważają, że ich życie jest pełne możliwości (82% do 73%)

WYKRES 5. Czytanie książek a poczucie bezpieczeństwa materialnego, N=1996 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

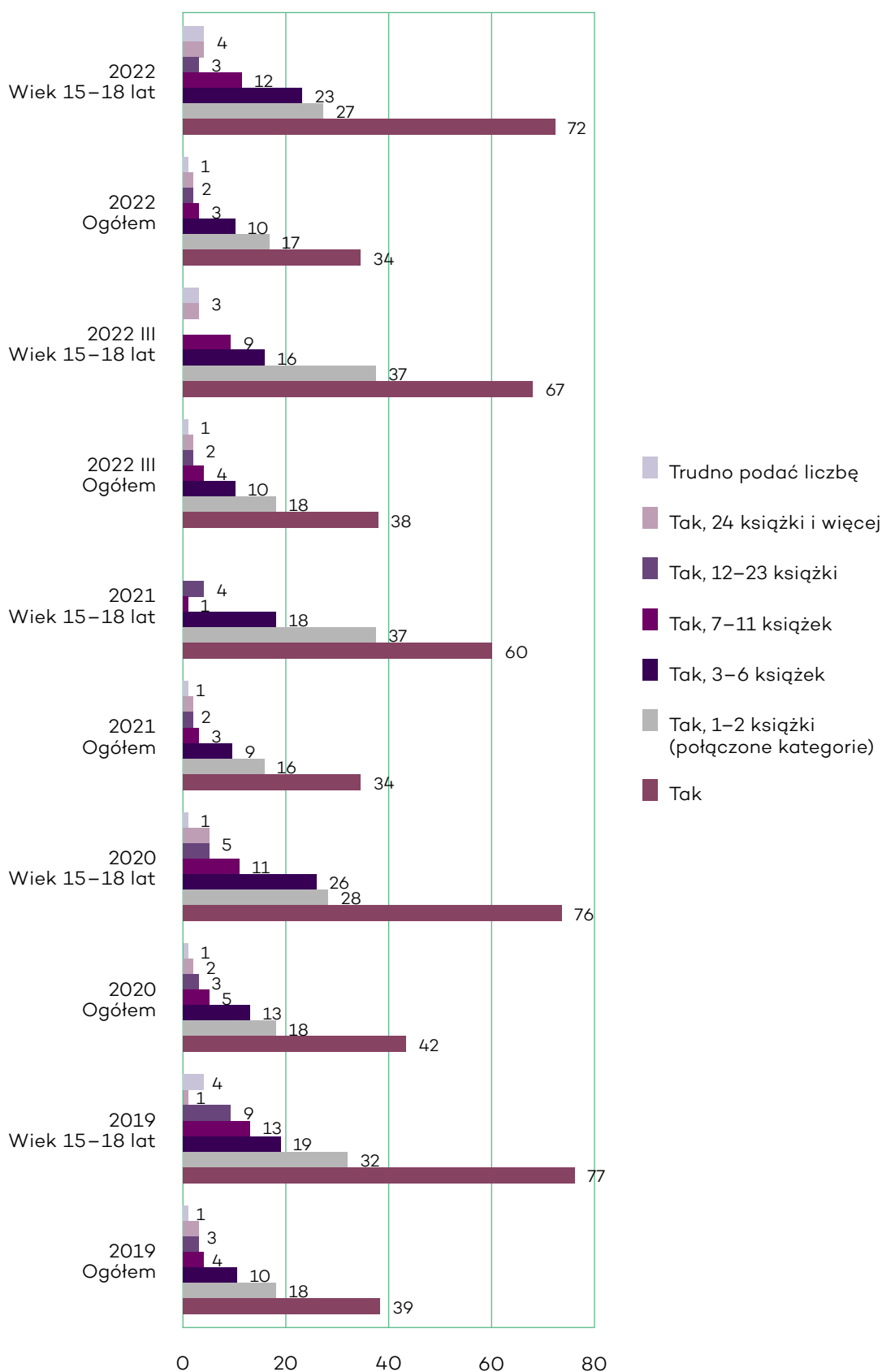
¹⁶ Zob. *Samopoczucie Polaków w roku 2022*, oprac. B. Roguska, „Komunikat z Badań CBOS” 2023, nr 4, s. 7.

i zasadniczo ma sens (89% do 72%). Czynnikiem wyraźnie różnicującym odpowiedzi na pytanie o czytanie książek jest też subiektywne poczucie bezpieczeństwa materialnego (wykres 5), które wprawdzie nie jest tożsame z posiadanymi zasobami kapitałowymi czy poziomem dochodów, ale z oczywistych powodów pozostaje z nimi w bezpośrednim związku.

Obserwując zmiany w aktywności czytelniczej Polaków w czasie pandemii COVID-19 oraz towarzyszących jej ograniczeń i trudności, zarejestrowaliśmy osłabienie zainteresowania czytaniem książek w drugim roku pandemii. Późną jesienią 2021 roku w okresie kolejnej fali zachorowań i zgonów, coraz mocniej odczuwanych konsekwencji panującej pandemii, zrealizowano kolejne badanie społecznego zasięgu książki. Wykres 6 ilustruje odnotowane wówczas zmniejszenie aktywności czytelniczej i liczby czytanych książek przez wszystkich Polaków, w tym także uczniów w wieku 15–18 lat. Szczególnie widoczne jest to, że czytelnicy czytali znacznie mniej niż wcześniej – zaledwie 5% uczniów deklaroowało czytanie więcej niż 7 książek w ciągu 12 miesięcy.

Okres edukacji zdalnej stanowił szczególne obciążenie, wielu z uczniów nie posiadało wystarczających warunków do domowej nauki, wymagającej sprzętu komputerowego i własnej przestrzeni, wszyscy pozbawieni zostali szkolnego środowiska rówieśniczego. Efektem tego mogło być także utrudnienie w podejmowaniu dłuższej lektury książkowej: zarówno czytanej w ramach szkolnego obowiązku, jak i poza nim. Wiosną 2022 roku słabły obostrzenia sanitarne, a uczniowie mogli wrócić do szkół i wcześniejszego stylu życia. Zrealizowane wówczas badanie dokumentuje wzrost zainteresowania książkami, zwłaszcza wśród badanych w wieku 15–18 lat (ta grupa wiekowa stanowiła 5% ogółu respondentów). Kolejny pomiar z listopada tegoż roku dowiódł, że proces powrotu do praktyk sprzed pandemii jest kontynuowany. W efekcie pod koniec listopada w 2022 roku 72% badanych nastolatków to czytelnicy książek, w tym 18% – deklarujących czytanie 7 i więcej książek.

WYKRES 6. Czytanie książek wśród ogółu badanych i badanych w wieku 15–18 lat oraz liczba czytanych przez nich książek w listopadzie w latach 2019, 2020, 2021, 2022 i w marcu 2022 roku

UCZESTNICTWO W KULTURZE CYFROWEJ

Słowo „książka” nie jest dziś tak rozumiane jak miało to miejsce w przeszłości, w społecznej percepcji poszczególne publikacje mogą być książkami w większym lub mniejszym stopniu. Zostało to przekonująco udokumentowane w odniesieniu do książek papierowych¹⁷, tymczasem przedmiotem badania Biblioteki Narodowej jest czytanie jakichkolwiek książek, niekoniecznie drukowanych kodeksów. Na użytek naszego badania posługujemy się pojęciem książek w formatach cyfrowych, o którego referencji można powiedzieć, że – tak jak w przypadku książek papierowych – mamy do czynienia z szerokim spektrum bytów w społecznej percepcji mniej lub bardziej „książkowatych”, a zapewne też z pewną liczbą przypadków wysoce nieoczywistych. Kwestionariusz wywiadu ankietowego został tak sformułowany, żeby respondenci wyliczali **wszelkie książki czytane na ekranach komputerów, urządzeń mobilnych (smartfonów, tabletów) lub czytników, bez względu na formaty plików, w których zostały utrwalone i udostępnione**. Chodziło nam o objęcie badaniem jak najszerszego zakresu praktyk lekturowych tego rodzaju. Interesują nas zatem zarówno książki, które pierwotnie zostały opublikowane w formie cyfrowej, jak i te, które zostały wtórnie zdigitalizowane. Mogą to być nie tylko książki wydane z myślą o czytnikach (mobi, epub), ale także skany w formie plików pdf. Tak pojęta cyfrowa lektura nie zakłada konieczności posiadania odpowiedniego pliku na

---

¹⁷ Zob. S. Kotuła, *Książkowatość jako propozycja terminologiczna i poznawczo-badawcza dla bibliologii*, w: *Książka i biblioteka w procesie komunikacji społecznej*, red. R. Aleksandrowicz, H. Rusińska-Giertych, Wydawnictwo Atut, Wrocław 2015, s. 125–137; I. Koryś, *Książki bardziej książkowe od innych. Społeczne atrybuty prototypu książki*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2018 (XLIX), s. 65–100.

własnym urządzeniu, równie dobrze może się odbywać poprzez zalogowanie do którejś platformy streamingowej.

Czytanie książek w formatach elektronicznych jest szczególną praktyką kultury cyfrowej, której zasięg mierzony korzystaniem z urządzeń podłączonych do internetu jest dziś bardzo szeroki, choć nadal daleki od powszechności. W całej badanej populacji posługiwanie się komputerem, tabletem, smartfonem bądź czytnikiem książek deklaruje 80% osób, przy czym odsetek ten zależy m.in. od wieku. Tabele 4 i 5 pokazują, że osób oswojonych z poszczególnymi urządzeniami cyfrowymi, w tym z najbardziej popularnym z nich, czyli smartfonem, wyraźnie mniej jest w grupie osób co najmniej sześćdziesięcioletnich. Z wiekiem maleje nie tylko prawdopodobieństwo posługiwania się urządzeniami cyfrowymi, ale też intensywność tych praktyk.

Najpopularniejszym sprzętem z dostępem do internetu jest smartfon, drugie zaś miejsce zajmuje laptop. W obu przypadkach mamy do czynienia z narzędziami, których można używać do codziennej komunikacji i pracy. Na przeciwnym biegunie znajdują się urządzenia znacznie bardziej wyspecjalizowane – tablet i czytnik e-booków.

Wprawdzie użytkowanie wymienionych wyżej urządzeń podłączonych do internetu zajmuje czas, ale z drugiej strony ci, którzy przeznaczają na to najwięcej godzin w ciągu dnia, to osoby najlepiej wykształcone i uczące się. Nic więc dziwnego, że wraz z przeciętną liczbą godzin spędzanych na korzystaniu z zasobów internetu rośnie prawdopodobieństwo czytania książek, a także intensywność tej praktyki (zob. tabela 6).

TABELA 4. Korzystanie z urządzeń z dostępem do internetu w podziale na płeć, wiek i miejsce zamieszkania, N=1996 (w procentach)

	Ogółem	Płeć		Wiek (I)				Wiek (II)			
		mężczyzna	kobieta	15–24 lata	25–39 lat	40–59 lat	60 lat i więcej	15–18 lat	19–59 lat	60–70 lat	powyżej 70 lat
Nie, nie korzystam z Internetu	20	19	20	3	3	9	51	-	6	35	79
Tak, z komputera stacjonarnego	13	16	11	16	17	17	5	18	17	7	2
Tak, z komputera przenośnego, laptopa	58	58	59	76	75	66	29	86	70	40	9
Tak, z tabletu	9	9	9	17	9	11	5	24	10	7	1
Tak, ze smartfona	72	73	71	88	89	83	39	93	85	52	17
Tak, z czytnika książek	1	1	1	1	2	1	1	-	1	1	-

Źródło: Biblioteka Narodowa

TABELA 5. Szacunkowa liczba godzin dziennie spędzanych z komputerem i urządzeniami mobilnymi w podziale na płeć, wiek i miejsce zamieszkania, N=1996 (w procentach)

	Ogółem	Płeć		Wiek				Miejsce zamieszkania		
		mężczyzna	kobieta	15-18 lat	19-59 lat	60-70 lat	powyżej 70 lat	wsie i miasta do 20 tys.	miasta 20–199 tys.	miasta pow. 200 tys.
W ogóle nie używam komputera, tabletu ani smartfona	19	18	19	3	6	33	76	22	17	10
Mniej niż jedną godzinę	16	15	16	6	16	22	8	17	17	11
1-5 godzin	53	53	54	70	62	40	16	49	54	63
5-8 godzin	10	10	9	7	13	3	–	9	9	13
8 godzin i więcej	3	4	2	13	3	1	–	3	3	3

Źródło: Biblioteka Narodowa

Miarą zanurzenia w świecie cyfrowym jest nie tylko korzystanie z urządzeń takich jak komputer, smartfon czy tablet, ale też praktyka posługiwania się nimi w celu wykonania konkretnych czynności związanych z codziennym życiem. Spośród tych funkcjonalności, o które pytano w ankiecie, najpopularniejsza okazała się poczta elektroniczna. Na kolejnych pozycjach znalazły się bankowość internetowa i zakupy online. Po 60 roku życia różnice między poszczególnymi praktykami zacierają się, a zarazem ze zrozumiałych względów proporcjonalnie większe znaczenie zyskują sprawy związane ze zdrowiem.

Internet nie jest już nowym medium – nie tylko z tego powodu, że dorosło pokolenie *digital born*, ale także dlatego, że coraz większa grupa najstarszych Polek i Polaków to osoby, które zdążyły oswoić się z tą techniką stosunkowo dawno. Nic zatem dziwnego, że także w tej grupie wiekowej zmieniają się zakres i formy korzystania z technologii

TABELA 6. Czytanie książek a używanie komputera, tabletu lub smartfona, N=687 (w procentach)

	Nie używa	Mniej niż godzinę dziennie	1–5 godzin dziennie	5–8 godzin dziennie	Co najmniej 8 godzin dziennie
Co najmniej 1 książka	13	30	40	42	61
7 i więcej książek	3	3	9	3	21

Źródło: Biblioteka Narodowa

cyfrowych¹⁸. Należy się spodziewać, że osób wykluczonych z tej formy komunikacji będzie sukcesywnie ubywać.

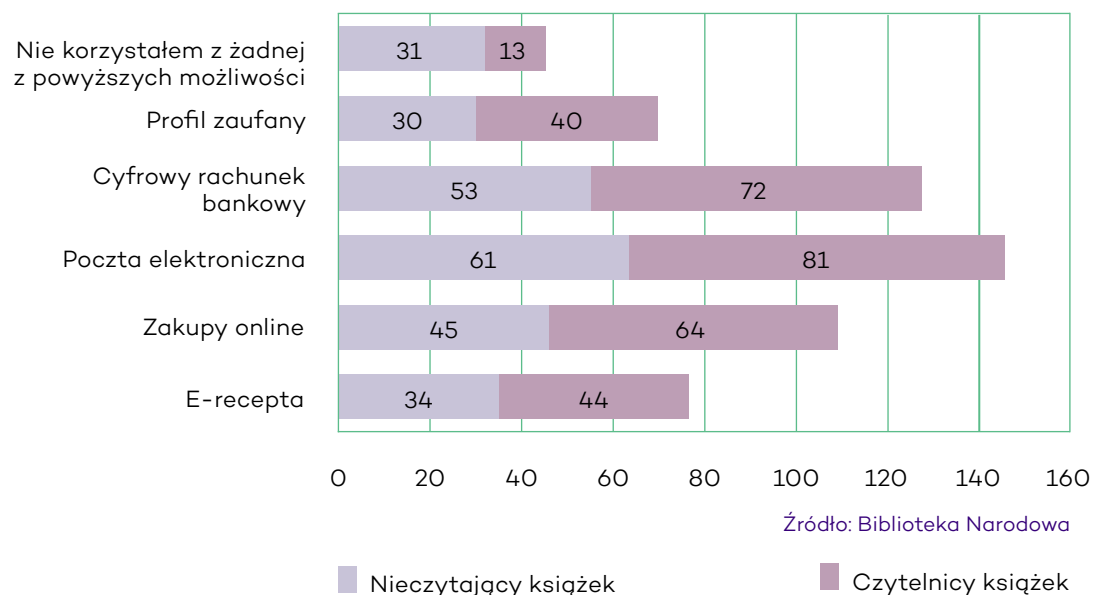
Czytelnicy książek w każdej z tych dziedzin pozytywnie wyróżniają się na tle osób nieczytających książek. Z narzędziami świata cyfrowego najlepiej oswojeni są ci, którzy lubią lub bardzo lubią czytać książki, a więc osoby najlepiej wykształcone.

TABELA 7. Korzystanie z wybranych narzędzi cyfrowych w podziale na płeć, wiek i miejsce zamieszkania (w procentach)

	Ogółem	Płeć		Wiek				Miejsce zamieszkania		
		mężczyzna	kobieta	15–18 lat	19–59 lat	60–70 lat	powyżej 70 lat	wsie i miasta do 20 tys.	miasta 20–199 tys.	miasta pow. 200 tys.
E-recepta	38	33	42	9	44	37	11	34	41	44
Zakupy online	52	49	54	38	67	29	5	46	52	67
Poczta elektroniczna	68	68	67	70	83	47	11	63	66	83
Cyfrowy rachunek bankowy	60	60	59	21	75	44	8	55	58	77
Profil zaufany	34	33	34	4	44	24	4	29	35	47
Nie korzystałem z żadnej z powyższych możliwości	25	24	25	26	11	40	82	29	24	14

Źródło: Biblioteka Narodowa

WYKRES 7. Korzystanie z wybranych narzędzi cyfrowych a czytanie książek (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

¹⁸ Zob. B. Szmigielska, A. Bąk, M. Hołda, *Seniorzy jako użytkownicy Internetu*, „Nauka” 2012, nr 2.

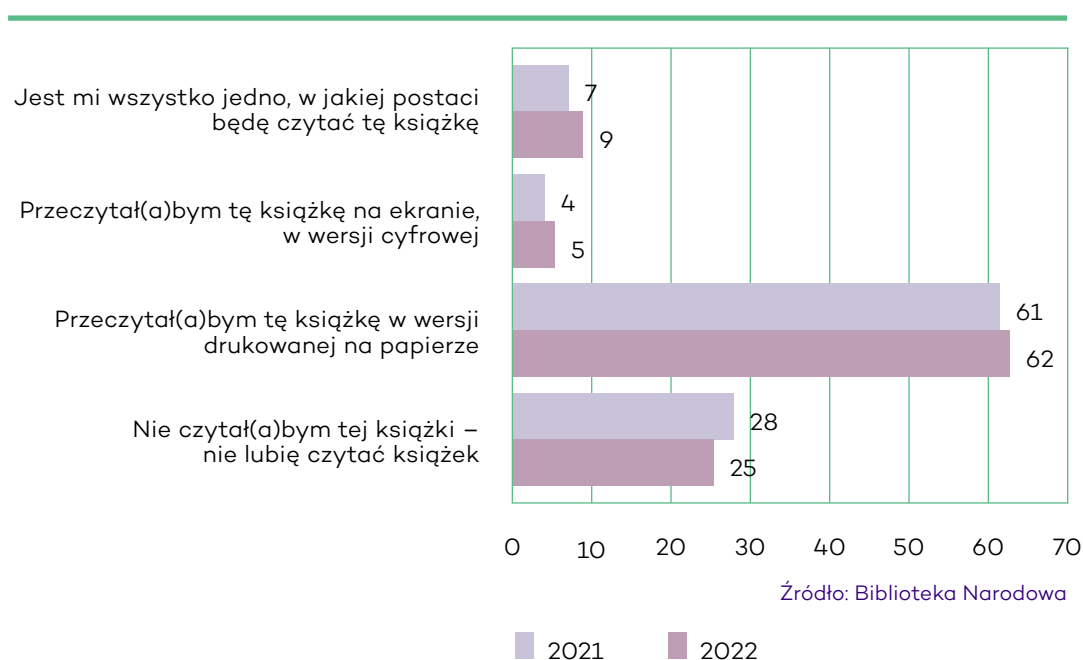
CZYTANIE KSIĄŻEK W FORMATACH CYFROWYCH

Pytanie o czytanie książek zostało w kwestionariuszu badania sformułowane w sposób maksymalnie inkluzywny – tak aby objąć wszelkie praktyki lekturowe, bez względu na typ nośnika tekstu. Jak zostało wyżej powiedziane, interesuje nas czytanie zarówno drukowanych kodeksów, jak też książek w formatach cyfrowych, dlatego wszyscy czytelnicy byli pytani m.in. o formę każdego z wymienionych przez siebie tytułów.

Lektura książek w formatach elektronicznych jest zdecydowanie mniej popularna niż czytanie drukowanych kodeksów. Jesienią 2022 roku **zaledwie 4% czytelników wymieniło co najmniej jedną książkę czytaną z ekranu komputera lub urządzenia mobilnego**. Jest to wynik na poziomie odnotowywanym w poprzednich pomiarach i nie zaskakuje w kontekście odpowiedzi na pytanie o preferowany nośnik tekstu – Polacy konsekwentnie wolą czytać książki drukowane niż elektroniczne (wykres 8), chociaż te ostatnie dawno już przestały być czymś nowym i nieznanym. Postawa ta jest szczególnie widoczna w przypadku osób, które z lektury czerpią przyjemność. Można zatem przypuszczać, że dla charakteru tego doświadczenia forma książki nie jest obojętna – czytając dla przyjemności, zdecydowanie chętniej wybiera się książki papierowe.

Wśród nielicznej grupy badanych, którzy wybraliby czytanie cyfrowe, wyróżniają się osoby, które stosunkowo dużo czasu spędzają przed ekranami komputera i urządzeń mobilnych (co najmniej 5 godzin dziennie). Nieco częściej są to mężczyźni niż kobiety. Ci pierwsi w większym stopniu mają do czytania książek stosunek pragmatyczny – więcej mężczyzn niż kobiet nie przywiązuje wagi do typu nośnika tekstu.

WYKRES 8. Preferowane formy książki w 2021 i 2022 roku (w procentach)

W sondażu przeprowadzonym na próbie celowej studentów¹⁹, który – jak zostało wyżej zaznaczone – zostanie omówiony w osobnej publikacji, czytelników książek w formatach cyfrowych zarejestrowano niemal pięciokrotnie więcej niż w próbie ogólnopolskiej. Takiej odpowiedzi udzieliło 19% czytelników studiujących na różnych typach kierunków, przy czym aż 30% osób uczęszczających na studia techniczno-inżynierskie lub rolnicze.

Ze względu na niewielką liczebność grupy osób deklarujących czytanie co najmniej jednej książki w formacie cyfrowym w próbie ogólnopolskiej, warto wziąć pod uwagę zagregowane dane z lat 2019–2022. Na tej podstawie można sformułować kilka spostrzeżeń. Zgodnie z przewidywaniami książki na ekranach czytają przede wszystkim ci, którzy z komputerem i urządzeniami mobilnymi spędzają najwięcej czasu (w grupie osób poświęcających na to co najmniej 8 godzin dziennie przynajmniej jedną taką książkę w omawianym okresie wymieniło 14% badanych, a więc przeszło trzykrotnie więcej niż w przypadku wszystkich czytelników). Są to osoby uczące się i wykształcone co najmniej na poziomie średnim.

Tak jak w przypadku szerzej pojętej lektury książek, odsetek deklaracji czytania na ekranach maleje wraz z wiekiem, przy czym cezurę stanowi tu 60 rok życia. Wskaźnika tego nie różnicuje w sposób istotny statystycznie miejsce zamieszkania ani płeć. Książki w formatach cyfrowych częściej czytają ci, którzy generalnie czytają dość dużo, tj. co najmniej 12 książek rocznie, i mają stosunkowo bogate księgozbiory domowe.

¹⁹ Sondaż ten realizowany był metodą CAPI w listopadzie 2022 r., w ramach badania na reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej. Próba celowa, licząca ok. 1000 respondentów, objęła studentów II i III roku studiów I stopnia lub jednolitych studiów magisterskich na warszawskich uczelniach publicznych. Celem tego sondażu było poznanie praktyk lekturowych grupy, która na co dzień czyta książki w formatach elektronicznych, przy czym istotna ich część to publikacje niefikcyjne, związane bezpośrednio z nauką.

TABELA 8. Forma czytanych książek (co najmniej jedna wymieniona) w latach 2019–2022, N=4139 (w procentach)

Forma książki (co najmniej jedna)	Ogółem	1 książka	2 książki	Od 3 do 6 książek	Od 7 do 11 książek	Od 12 do 23 książek	24 i więcej książek
Książka drukowana na papierze	97	97	99	98	97	97	99
Książka w formacie cyfrowym	5	3	3	5	8	10	10

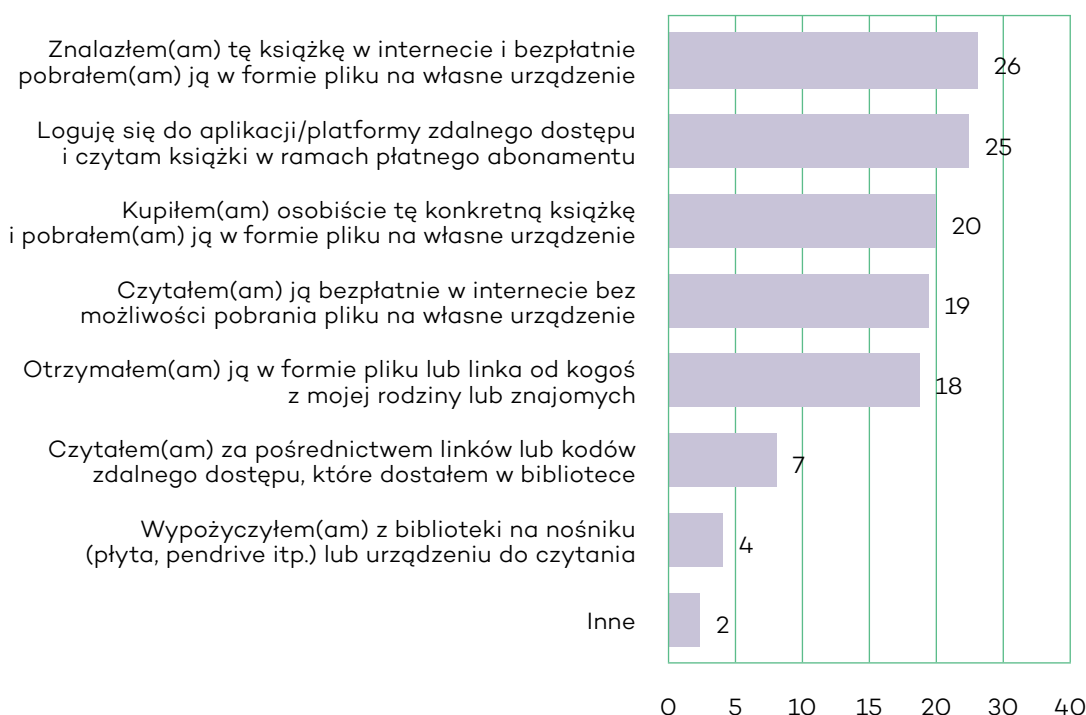
Procenty nie sumują się do 100.

Źródło: Biblioteka Narodowa

Analiza sposobów uzyskiwania dostępu do książek w formatach cyfrowych dowodzi, że Polacy korzystają z wielu różnych narzędzi. Nie ma jednego dominującego kanału dostępu, ponadto proporcje książek czytanych nieodpłatnie i takich, za które trzeba było zapłacić, są zbliżone (wykres 9).

Pomimo tego, że książki drukowane i cyfrowe pod względem materialnym bardzo się od siebie różnią, praktyki kulturowe, w których uczestniczą, mogą być podobne. Książki w formatach elektronicznych się gromadzi, choć nie potrzeba do tego celu półek, a także daje się w prezencie – w formie plików lub linków do zasobów w chmurze. Mogą one zatem z powodzeniem funkcjonować w sieciach społecznych interakcji.

WYKRES 9. Źródła książek czytanych w formatach cyfrowych w latach 2019–2022 (co najmniej jedno wskazanie), N=208 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

TABELA 9. Wybrane praktyki cyfrowe, N=1996 (w procentach)

Słuchanie podcastów	29
Słuchanie audiobooków	8
Granie w gry komputerowe	53
Słuchanie muzyki z urządzenia cyfrowego	80
Oglądanie programów sportowych	62
Oglądanie filmów i seriali na urządzeniu cyfrowym	78

Źródło: Biblioteka Narodowa

Pytając o czytanie książek, zdajemy sobie sprawę z tego, że pewne czynności, takie jak zapoznawanie się z treścią haseł słownikowych czy encyklopedycznych, dawniej wiele osób intuicyjnie określiłoby jako korzystanie z książek, dziś zaś taka kwalifikacja jest o wiele mniej prawdopodobna. Z tego powodu czytanie książek, w tym czytanie na ekranach komputerów i urządzeń mobilnych, należy opisywać w kontekście innych praktyk kultury cyfrowej. Tabela 9 pokazuje, że nawet te najpopularniejsze nie są powszechne, nic więc dziwnego, że czytanie książek też takie nie jest.

Wprawdzie słuchanie nie jest czytaniem, tym niemniej zwraca uwagę stosunkowo niewielkie zainteresowanie audiobookami w kontekście wyraźnie większej popularności podcastów. Te ostatnie wygrywają z audiobookami w każdej grupie wiekowej, nawet wśród najstarszych respondentów. Podcasty w odróżnieniu od audiobooków bardziej przypominają radio niż książki, co być może przekłada się na zainteresowanie ich słuchaczy. U podstaw tych pierwszych nie leży tekst, podczas gdy audiobook to – jak wskazuje jedna z jego innych nazw – czytana książka.

Warto podkreślić, że słuchanie podcastów jest praktyką nieco bardziej egalitarną niż czytanie książek. Jej częstość zależy od wieku, wykształcenia i miejsca zamieszkania, ale nie jest to tak wyraźne jak w przypadku czytania. W tej dziedzinie różnice w postawach kobiet i mężczyzn nie występują. Jakkolwiek można przypuszczać, że w pewnych sytuacjach słuchanie podcastów dostarcza informacji, których można by poszukiwać w książkach, osób deklarujących częste lub okazjonalne słuchanie jest wyraźnie więcej wśród czytelników książek niż w wśród tych, którzy ich nie czytają. W obu przypadkach – książek i podcastów – mamy do czynienia z narracją stosunkowo obszerną, a więc wymagającą skupienia uwagi dłużej niż przez krótką chwilę.

TABELA 10. Słuchanie podcastów a czytanie książek i stosunek emocjonalny do tej praktyki (w procentach)

Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy słuchoł/a Pan/i podcastów?	Ogółem	Lektura co najmniej 1 książki		Stosunek emocjonalny do czytania książek				
		nie	tak	bardzo lubię czytać książki	raczej lubię czytać książki	ani lubię, ani nie lubię	raczej nie lubię czytać książek	bardzo nie lubię czytać książek
Tak, regularnie	5	3	8	13	6	3	4	3
Tak, czasami	24	20	30	27	30	24	16	18
Nie, nigdy	57	60	53	53	57	59	58	56
Nie wiem, co to są podcasty	14	17	9	7	7	14	22	24

Źródło: Biblioteka Narodowa

DROGI KSIĄŻEK DO CZYTELNIKÓW – NAJWAŻNIEJSZE TO WYMIANA LEKTUR I RADY PRZYJACIÓŁ

W 2022 roku obserwujemy kontynuację częstości korzystania przez czytelników ze sposobów pozyskiwania książek czytanych w wersji drukowanej na papierze²⁰. Pojawiły się jednak dwie istotne zmiany – Polacy częściej niż w latach poprzednich, szczególnie porównując z czasem pandemii w 2021 roku w grudniu, pożyczali książki od znajomych, przyjaciół i rodziny (tabela 11). Różnica jest istotna statystycznie i wyniosła 7 punktów procentowych więcej (**37% czytelników czytało książki od kogoś pożyczone**). W efekcie wyniki badania z końca 2022 roku wskazały na takie źródło czytanych lektur jako najważniejsze dla czytelników, wyprzedziło nawet zakupy książkowe, dotąd najpopularniejsze! Pośrednio widać w tym optymistyczne zjawisko szybkiego odbudowywania się relacji społecznych, które przez dwa poprzednie lata były zakłócone restrykcjami spowodowanymi pandemią koronawirusa.

Można więc wnioskować, że czytelnikami łatwiej stają się te osoby, które mają okazję wymienić się opiniami o książkach i samymi książkami z kimś bliskim. A więc osoby funkcjonujące – jak to zostało wyżej powiedziane – w stosunkowo gęstych relacjach społecznych. Warto odnotować, że taki sposób zdobywania książek zależy od tego, czy w otoczeniu danych osób obecne są praktyki czytelnicze, czy jest ktoś zainteresowany książkami i czy pojawiają się sytuacje, kiedy rozmowa o lekturach jest możliwa. Pożyczanie książek od rodziny jest niezależne od płci czytelników, ale już od znajomych i przyjaciół częściej pożyczają kobiety (24%) niż mężczyźni (18%) (wykres 10).

---

²⁰ Por. Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii...*, wyd. cyt.

TABELA 11. Źródła czytanych książek w latach 2019–2022 (w procentach)

Źródło pochodzenia czytanych książek	2019	2020	2021	2022
Kupiłem(a) osobiście, żeby ją przeczytać	40	45	40	36
Pożyczyłem(a) od rodziny, od znajomych, koleżanki/kolegi	34	32	30	37
W tym: od rodziny	–	–	–	18
od kolegów i/lub znajomych	–	–	–	22
Dostałem(a) ją w prezencie	30	34	32	32
Miałem(a) ją w domowym księgozbiorze	19	20	17	20
Wypożyczyłem(a) z biblioteki szkolnej	5	5	6	5
Wypożyczyłem(a) z biblioteki publicznej	18	14	13	12
Wypożyczyłem(a) z innej biblioteki	5	4	4	3
Inne	1	1	–	1
Trudno powiedzieć/nie pamiętam	1	1	1	2
Brak danych – nie zaznaczono dla żadnej wymienionej książki	3	4	3	2
Ogółem	100	100	100	100
Liczebność	1166	853	675	687

Źródło: Biblioteka Narodowa

Prezentowane tu analizy wyników badania czytelnictwa z 2022 roku wyraźnie wskazują na społeczne interakcje jako decydujące o początku drogi książki do czytelnika. **Najwięcej, aż 54% czytelników dowiedziało się o czytanej książce od znajomych i przyjaciół oraz 43% od członków rodziny** (tabela 12). Oznacza to, że najmocniejszą zachętą do podjęcia lektury książkowej jest inspiracja bliskiej osoby, z którą mamy stałe relacje. Znaczenie społecznego startu trasy książki do czytelnika w roku 2022 wzrosło wyraźnie w porównaniu z wynikami pomiarów badawczych z dwóch lat pandemii (tabela 12). Ten społeczno-relacyjny bodziec czytelniczego²¹ obiegu książki niezależny jest od wieku i płci badanych, a nawet wykształcenia. Rozmawiają o książkach i wymieniają się nimi osoby z różnych środowisk społeczno-kulturowych, zarówno na wsi, jak i w wielkich miastach. Choć np. czytelnicy wielkomiejscy częściej pożyczają książki od kolegów i przyjaciół niż od rodziny. Aż 71% czytelników z miast powyżej 500 tysięcy mieszkańców dowiedziało się o przeczytanej następnie książce od znajomych. Dostrzegamy też, że zakończenie okresu pandemii, któremu towarzyszył wymóg przestrzegania dystansu społecznego i częstszego pozostawania w domowej izolacji, sprzyjało nasileniu bezpośrednich interakcji społecznych, o których może świadczyć m.in. właśnie wymienianie się książkami i opiniami o nich.

²¹ E. Long, *O społecznej naturze czytania*, przeł. M. Maryl, „Teksty Drugie” 2021, nr 6 (138), s. 136–166; W. Griswold, E. Lenaghan, M. Naffziger, *Readers as audiences*, w: *The handbook of media audiences*, red. V. Nightingale, Malden (MA) 2011, s. 19–40.

WYKRES 10. Płeć i wiek czytelników a sposoby zaopatrywania się w książki, N=687 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

Natomiast, w porównaniu z czasem pandemii COVID 19, zmniejszyła się, co prawda w niewielkim stopniu (4 punkty procentowe w stosunku do grudnia 2021 roku), **grupa czytelników kupujących książki**. Jeśli odniesiemy się do czasu przed lutym 2020 roku (badanie z końca 2019 roku) to spadek będzie jeszcze wyraźniejszy (por. tabela 11). Procesy inflacyjne i trudności ekonomiczne związane ze skutkami pandemii i wojną w Ukrainie mogły przyczynić się do ograniczania się w zakupach, w tym także książek, które jako dobra kultury nie należą na ogół do potrzeb podstawowych, które zaspokaja się w pierwszej kolejności.

Prezent książkowy to źródło czytanych lektur dla 32% czytelników – jest to odsetek podobny do wyników badań z poprzednich lat. Otrzymywanie książek w prezencie jest to sposób łączący dwa aspekty pozyskiwania lektur – kupowanie przez ofiarującego książki oraz interakcja i znajomość osoby, dla której książka mogłaby być interesująca (aspekt społeczny). Jest to czasami skuteczny sposób na nakłonienie do czytania osób z lekturą nieoswojonych, nie lubiących czytać. W 2022 roku, podobnie jak to ujawniły badania z poprzednich lat, częściej czytane książki były otrzymane w prezencie przez mężczyzn (35%) niż przez kobiety (30%). Kobiety częściej od mężczyzn wykazują inicjatywę w pozyskiwaniu lektur, kupując je lub pożyczając z bibliotek czy od przyjaciół. Natomiast męskich czytelników, nawet niebędących entuzjastami czytania, potrafi zainspirować do czytania właśnie cudza aktywność – osoby obdarowującej ich książkami.

Co piąty deklarujący czytanie respondent **znalazł lekturę w domowym księgozbiorniku**. Kolejne badania odnotowują stałą część czytelników sięgających po książki, które mają pod ręką, w domowej biblioteczce – częściej są to mężczyźni i najstarsi czytelnicy, w wieku powyżej 70 lat.

Czas pandemii i towarzyszące mu ograniczenia w korzystaniu z bibliotek publicznych w efekcie trochę osłabiły zainteresowanie czytelników poszukiwaniem w nich książek. Tylko **12% czytelników wskazało na biblioteki publiczne jako źródło czytanej lektury**. W bibliotekach publicznych znajdowały swoje lektury przede wszystkim osoby, które deklarowały, że bardzo lubią czytać – 24% takich respondentów. Najsilniej jednak potrzebę odwiedzania takich placówek różnicuje płeć czytelników: 5% czytelników i 17% czytelniczek znalazło czytaną książkę w bibliotece publicznej.

Pozostałe typy bibliotek (szkolne, naukowe itd.), według wyników badania czytelnictwa realizowanego na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie, są wykorzystywane przez nielicznych czytelników (tabela 11), zwłaszcza studentów, uczniów, opiekunów osób uczących się itp.

Podsumowując, przyjrzyjmy się jak formuje się społeczno-demograficzne zróżnicowanie społecznego obiegu książek obserwowanego poprzez sposoby ich pozyskiwania.

- **Czytelnicy z wyższym wykształceniem niezależnie od płci najczęściej kupują książki** – 45% takich kobiet i 45% mężczyzn kupiło i następnie czytało co najmniej jedną książkę.

- **Książki są najchętniej kupowane przez osoby, które deklarują, że lubią je czytać** – aż 75% mężczyzn bardzo lubiących czytać kupiło książkę, aby ją przeczytać oraz 46% kobiet bardzo lubiących czytać kupiło co najmniej jedną czytana przez siebie książkę. Należy tu jednak odnotować, że wśród wszystkich badanych mężczyzn było tylko 8% deklarujących, że bardzo lubią czytać, a takich, którzy uznali, że „raczej lubią czytać książki” – 18%; wśród kobiet znacznie więcej jest pozytywnie nastawionych do lektury: 17% ogółu badanych kobiet zadeklarowało, że bardzo lubią czytać i co czwarta, że raczej lubi.

- Ci, którzy bardzo lubią czytać „przyciągają” książki do siebie – **czytelniczki bardzo lubiące czytać najczęściej kupują czytane książki, kolejno – dostają je w prezencie, a 24% z nich wypożycza lektury z bibliotek publicznych.**

- **Mężczyźni bardzo rzadko czytają książki wypożyczone z bibliotek publicznych** – tylko 3% męskich czytelników w wieku 19–59 lat, nieco więcej starszych – 9% czytelników w wieku powyżej 60 roku życia.

- **Wiek czytelniczek wyraźnie różnicuje obyczaj kupowania i wypożyczenia z bibliotek publicznych czytanych książek – najczęściej kupują książki kobiety w wieku 25–39 lat: aż 46% czytelniczek! Z kolei kobiety w takim wieku najrzadziej korzystają z bibliotek publicznych – tylko 12% czytelniczek.** Częściej zaś starsze pokolenia czytelniczek, po 60 roku życia (21%), czytają książki z bibliotek publicznych, a tylko 29% czytelniczek w takim wieku czyta książki przez siebie kupione.

TABELA 12. Źródła informacji o czytanych książkach w latach 2019–2022 (w procentach)

Źródła informacji o czytanej książce	2020	2021	2022
Rodzina	38	28	43
Znajomi/koledzy	49	44	54
Bibliotekarka/bibliotekarz	9	9	10
Księgarka/księgarz	10	7	9
Inne osoby (np. nauczyciel/ka)	9	6	8
Internet (z recenzji, informacji o książkach, stron autora, wydawnictw, reklam itd.)	23	20	17
Inne media: telewizja, radio, prasa (recenzje i informacje o książkach, reklamy w gazetach codziennych, czasopismach)	8	5	6
Sam(a) przeglądałem(am) książki w księgarni, bibliotece, w domu	23	24	22
Znałem(am) jej autora	12	15	13
Inaczej	4	2	3
Brak danych, nie zaznaczono dla żadnej wymienionej książki	–	–	–
Ogółem	100	100	100
Liczebność	853	675	687

Źródło: Biblioteka Narodowa

- **Czytelniczki z wielkich miast (powyżej 200 tys. mieszkańców) częściej pożyczają książki od znajomych (29%) i z bibliotek publicznych (24%).**

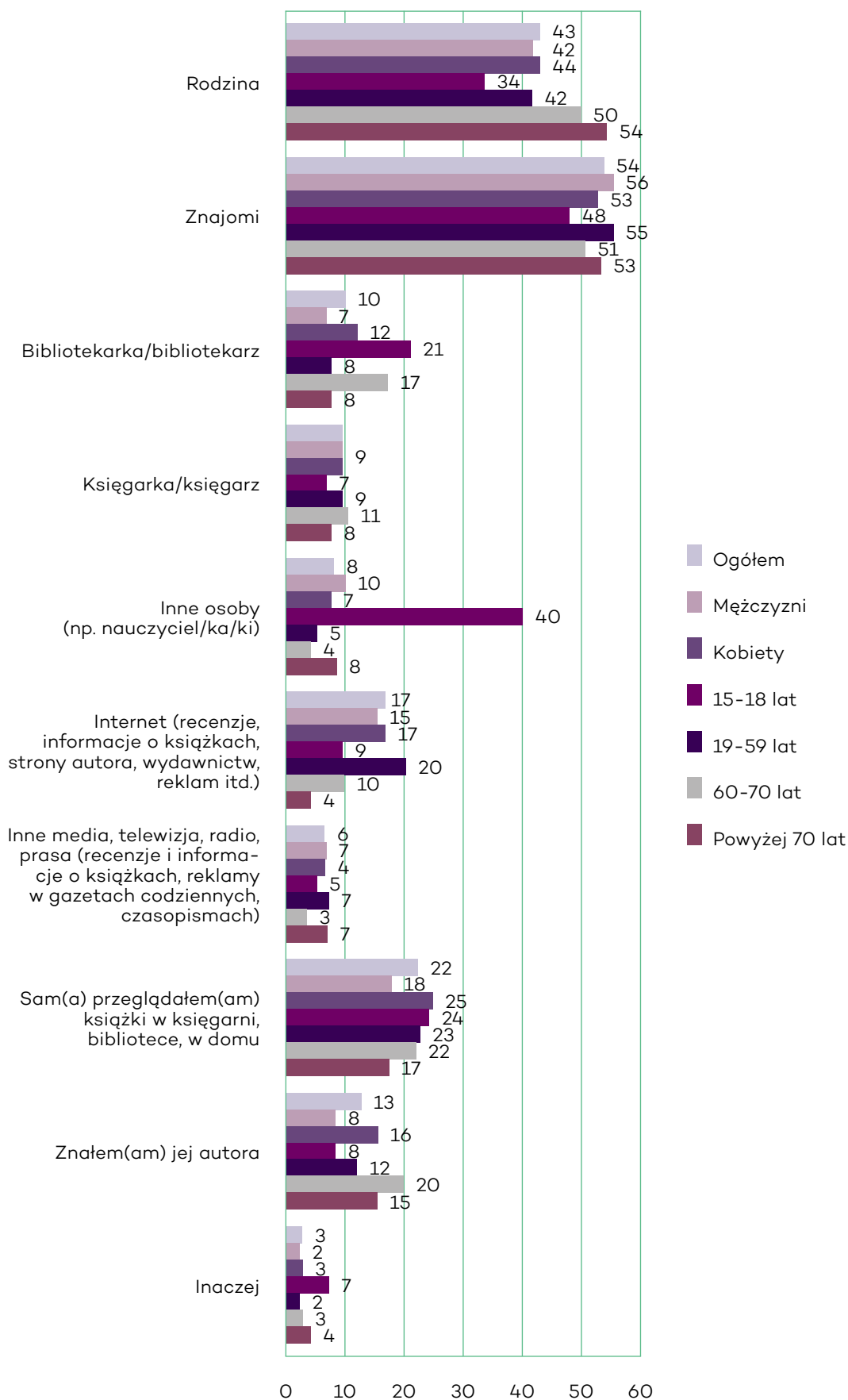
Natomiast czytelniczki ze wsi i małych miast do 20 tys. mieszkańców rzadziej (31%) kupują książki.

Analizując częstość korzystania ze źródeł informacji o książkach należy jeszcze wskazać na wiadomości obecne w internecie: strony internetowe wydawnictw i autorów, zapowiedzi wydawnicze, blogi, recenzje itp. Jest to, po radach innych osób i samodzielnym wyszukiwaniu książek w bibliotece lub księgarni, kolejny sposób czerpania pomysłów i sugestii dotyczących tego, co warto czytać. W porównaniu z wynikami badań realizowanych w czasie pandemii odsetek czytelników czerpiących inspiracje czytelnicze w sieci nieco zmalał (tabela 12). Szukanie wiedzy o książkach w internecie jest skorelowane z wiekiem czytelników: co piąty czytelnik w wieku 19–59 lat, a tylko 8% w wieku powyżej 60 roku życia skorzystało z takich inspiracji czytelniczych (wykres 11). Internet jako źródło wiedzy o lekturach jest rzadko używany zwłaszcza przez większych czytelników i mieszkańców małych miasteczek do 20 tys. mieszkańców – tylko co dziesiąty taki czytelnik skorzystał z rad obecnych w sieci. Nie jest zaskoczeniem, że informacje internetowe są najczęściej wykorzystywane przez osoby spędzające dużo (więcej niż 5 godzin dziennie) czasu przed ekranem komputera.

* * *

Podsumowując, należy podkreślić, że czytelnicy w swoich wyborach lekturowych najliczniej i coraz częściej kierują się opiniami i radami osób, z którymi się spotykają bezpośrednio i które dobrze znają, takimi jak koledzy i członkowie rodziny. Ten trend owocuje wzrostem znaczenia wypożyczeń książkowych od bliskich osób. Wiedza o książkach wartych czytania zdobyta od innych jest następnie uzupełniana samodzielnymi poszukiwaniami w dostępnych księgozbiorach lub w internecie. Biblioteki publiczne po trudnym dla instytucji kultury czasie pandemii jeszcze nie wróciły w pełni do wcześniejszej popularności. Wśród czytelników czerpiących swoje lektury z bibliotek publicznych brakuje zwłaszcza mężczyzn i młodych osób aktywnych zawodowo. Poszukując powodów, dla których mężczyźni tak rzadko szukają książek w bibliotekach publicznych, można przypuszczać, że oferta bibliotek publicznych jest postrzegana przez męskich czytelników jako nieodpowiadająca ich potrzebom.

WYKRES 11. Płeć i wiek czytelników a źródła informacji o książkach, N=687 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

STRUKTURA WYBORÓW CZYTELNICZYCH

Wybory czytelnicze Polaków zostały w 2022 roku, zgodnie ze stosowaną metodologią badań czytelnictwa BN, poddane szczegółowej analizie. Przyjrano się tematyczno-generologicznemu zróżnicowaniu społecznych wyborów lekturowych. Wyróżniono 16 rozłącznych kategorii opisujących strukturę czytanych książek. Pytanie²² miało charakter otwarty i odpowiedzi były kodowane „metodą sędziów kompetentnych”. Wyodrębnione typy książek powstały jako wypadkowa kryteriów literaturoznawczych, estetyczno-formalnych, krytyki literackiej i wieloletnich doświadczeń badań czytelnictwa dorosłych Polaków, młodzieży i dzieci, które dokumentują sposoby opisywania książek przez samych czytelników i ich wyobrażeń o czytanych lekturach, aktualizowanych danymi z rynku książki i o nowościach trafiających do społecznego obiegu czytelniczego²³. Uwzględniana jest nie tylko perspektywa eksperta, ale też czytelnika, a także kontekst sytuacji komunikacyjnej, w której odbywa się lektura np. w ramach obowiązku szkolnego.

Prezentacja wyborów czytelniczych uporządkowanych według przyjętego kryterium pozwala na szczegółowy wgląd w rozkład frekwencji poszczególnych typów książek i w ich ramach wybieranych tytułów oraz reprezentowanej przez nie tematyki. Kompletna mapa czytelniczych wyborów (uchwyconych dzięki deklaracjom badanych osób potwierdzających czytanie książek w ciągu ostatnich 12 miesięcy od momentu realizacji badania) identyfikuje najpoczytniejsze tytuły, ich autorów oraz typy książek.

---

²² Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy, tzn. od listopada 2021 do listopada 2022 r., czytał(a) Pan(i), w całości lub fragmente, albo przeglądał(a) Pan(i) jakieś książki?

²³ Por. Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży szkolnej 2017*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020 (LI), s. 104–105.

Ta sama metoda wyodrębniania czytanych autorów pozwala na obserwację trendów w społecznych preferencjach lekturowych Polaków.

LITERATURA KRYMINALNA, THRILLERY I SENSACJA – REMIGIUSZ MRÓZ, KATARZYNA BONDA, HARLAN COBEN, TESS GERRITSEN I INNI

Literatura kryminalna jest najliczniej czytana przez polskich czytelników (wykresy 12, 13). Co trzeci z nich czytał w 2022 roku co najmniej jedną powieść kryminalną, detektywistyczną, sensacyjną lub thriller. Ten typ książek to przede wszystkim wybór osób aktywnych zawodowo w wieku 19–59 lat – 38% czytelników w tym wieku wybrało dla siebie taką lekturę. Wśród publiczności czytelniczej literatury kryminalnej najmniej jest uczniów w wieku 15–18 lat (7%). Zainteresowanie tego typu lekturą maleje po 60 roku życia – w efekcie tylko co czwarty czytelnik w tym wieku dokonał takiego wyboru. Literatura z suspensem, zagadką kryminalną i grozą to najbardziej powszechna lektura Polaków – jest czytana we wszystkich środowiskach społecznych, zarówno na wsi, jak i w dużych miastach, niezależnie od płci i wykształcenia czytelników. Jednak jest wybierana przede wszystkim przez osoby deklarujące, że lubią albo bardzo lubią czytać – aż ¾ takich respondentów wskazało na lekturę tego typu książek. Warto odnotować, że jest to najważniejsza lektura dla męskich czytelników zaangażowanych – to znaczy lubiących czytać i deklarujących, że przeczytali co najmniej trzy książki – aż 42% takich osób wybrało ten rodzaj lektury.

Polska literatura kryminalna cieszy się bardzo dużą poczytnością i jest to trend obserwowany w ciągu ostatnich kilku lat. Składa się na nią bogaty zbiór powieści, na czele którego od 2017 roku²⁴ lokuje się twórczość Remigiusza Mroza (por. tabela 13). Badani czytelnicy wymienili w 2022 roku aż 36 tytułów książek autorstwa Mroza, najczęściej powtarzały się powieści z cyklu „Joanna Chyłka” (m.in. *Kasacja, Zaginięcie*), a także tytuły, które łączy postać komisarza Forsta, m.in. *Halny, Ekspozycja, Przepaść*. Wśród wyborów czytelniczych pojawiła się świeżo wydana w listopadzie 2022 roku książka zatytułowana *Z pierwszej piłki*, która może być zaskoczeniem dla oczekiwań czytelnika literatury kryminalnej. Poświęcona jest bowiem piłce nożnej i drużynie piłkarskiej oraz emocjom towarzyszącym sportowi, a wątek kryminalny jest na drugim planie.

Bogata oferta książek Katarzyny Bondy nadal spotyka się z dużym zainteresowaniem czytelniczym (zdobyły 1,5% czytelników). Respondenci wymienili 15 tytułów tej autorki, m.in.: *O włos, Sprawa Niny Frank* (II wydanie na jesieni 2022 roku), *Ze złości, Polskie morderczynie, Kobieta w walizce, Zimna sprawa*.

Po kilku (4–6) czytelników posiadali inni autorzy należący do grupy polskich twórców. Był wśród nich Marek Krajewski, który nadal jest znanym i atrakcyjnym dla czytelników

²⁴ Z. Zasacka, R. Chymkowski, *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii...*, wyd. cyt., s. 35.

pisarzem (czytano *Miasto szpiegów*, *Erynie*, *Arenę szcurów*, powieści o Eberhardzie Mocku). Katarzyna Puzyńska to kolejna autorka, która wyróżnia się pod względem poczytności, jej czytelnicy chętnie czytają po kilka tomów z jednego cyklu kryminałów. Najczęściej czytano powieści z sagi o policjantach z Lipowa. Na stronie internetowej autorki znajdujemy taki opis: „Opowieści o Lipowie łączą w sobie elementy klasycznego kryminału i powieści obyczajowej z rozbudowanym wątkiem psychologicznym. Porównywane są do książek Agathy Christie i powieści szwedzkiej królowej gatunku, Camilli Läckberg”²⁵. Wymieniano różne tomy, m.in.: *Pokrzyk*, *Łaskun*, *Żadаницa*, *Pokrzyk*, *Martwiec*.

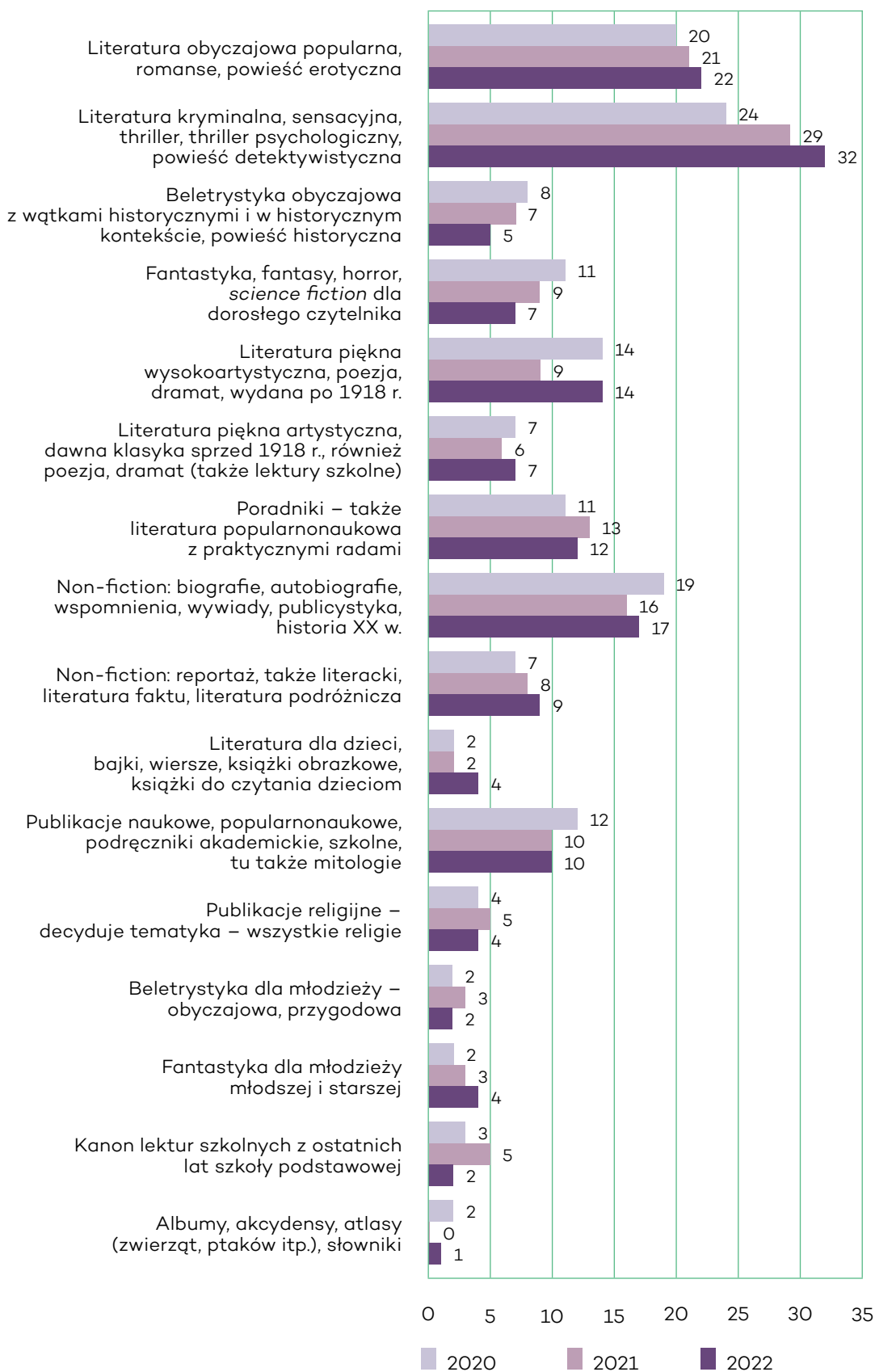
W tej grupie obecny jest Igor Brejdygant, autor czarnego kryminału połączonego z thrillerem psychologicznym. Badani czytelnicy wymieniali powieść: *Rysa*, *Układ*, *Wiatr*, *Szadz*, *Sieroty*. Kilku czytelników wskazało na powieści Wojciecha Chmielarza (*Wilkołak*, *Dług honorowy*, *Żmijowisko*). Joanna Chmielewska stale należy do kanonu polskiego kryminału, wskazano m.in. następujące tytuły: *Zapalniczka*, *Wszyscy jesteśmy podejrzani*, *Córka diabła* i in. Do częściej czytanych autorów należą jeszcze: Robert Małecki (*Wstyd*, *Zmora*, *Skaza*, *Wada*, *Wiatrołomy*); Patryk Vega (m.in. *Kobiety mafii*) oraz Max Czornyj (makabryczne kryminały tego pisarza młodego pokolenia najczęściej oparte są na historiach dotyczących seryjnego mordercy). Zainteresowaniem czytelniczym wyróżniła się jedna powieść Sławomira Gortycha: *Schronisko, które przestało istnieć*.

Następnie, po 2–3 czytelników miało jeszcze kilkunastu polskich autorów, byli to m.in.: bardzo poczytna w poprzednim sezonie Alicja Sinicka (*Obserwatorka*, *Uśpiona*, *Będziesz tego żałować*); Marcel Moss i jego mocne thrillery *Nie patrz*, *Nie odpisuj z Trylogii Hejterskiej*; Karolina Wójciak (nowość wydawnicza *Nie mów nikomu*); Joanna Kruszewska (*Nie ufaj mi*); Cyryl Sone – zawodowo funkcjonujący jako prokurator – w swojej debiutanckiej powieści z literackim prokuratorem Konradem Kroonem przy pracy, czytano też jego nowość na rynku wydawniczym: *Krzycz, jeśli nie żyjesz*.

Czarny humor natomiast odnajdziemy w powieściach Alka Rogozińskiego: *Teściowe muszą zniknąć*, *Po trupach do celu*, *Pod czerwonym aniołem*. Kilku czytelników miała Małgorzata Rogala: *Punkt widzenia* (powieść wydana na jesieni 2022), *Na wieczne potępienie*; Adrian Bednarek i jego mroczne historie z cyklu „Kuba Sobański” pt. *Pamiętnik diabła*, *Spowiedź diabła*. Wśród najnowszych powieści znajdujemy jeszcze książki Macieja Siembiedy (*Votum*, *Kukły*), autora przeplatającego fakty historyczne z kryminalną akcją w cyklu powieści, które łączy postać prokuratora Jakuba Kani. Kolejni czytani autorzy to Marcin Meller i debiutancki kryminał *Czerwona Ziemia*, Magdalena Majcher (*Finalistka*), Piotr Kościelny (*Zwierz*, *Decyzja*). Następnie należy wymienić autorów znanych już w poprzednich sezonach czytelnicznych, Paulinę Świst (m.in. *Prokurator*, *Przekręt*); autora historii szpiegowskich Vincenta V. Severskiego (*Niewierni*, *Niepokorni*, nowość: *Plac Senacki 6 PM*); Agnieszkę Pietrzyk (*Nikt się nie dowie*).

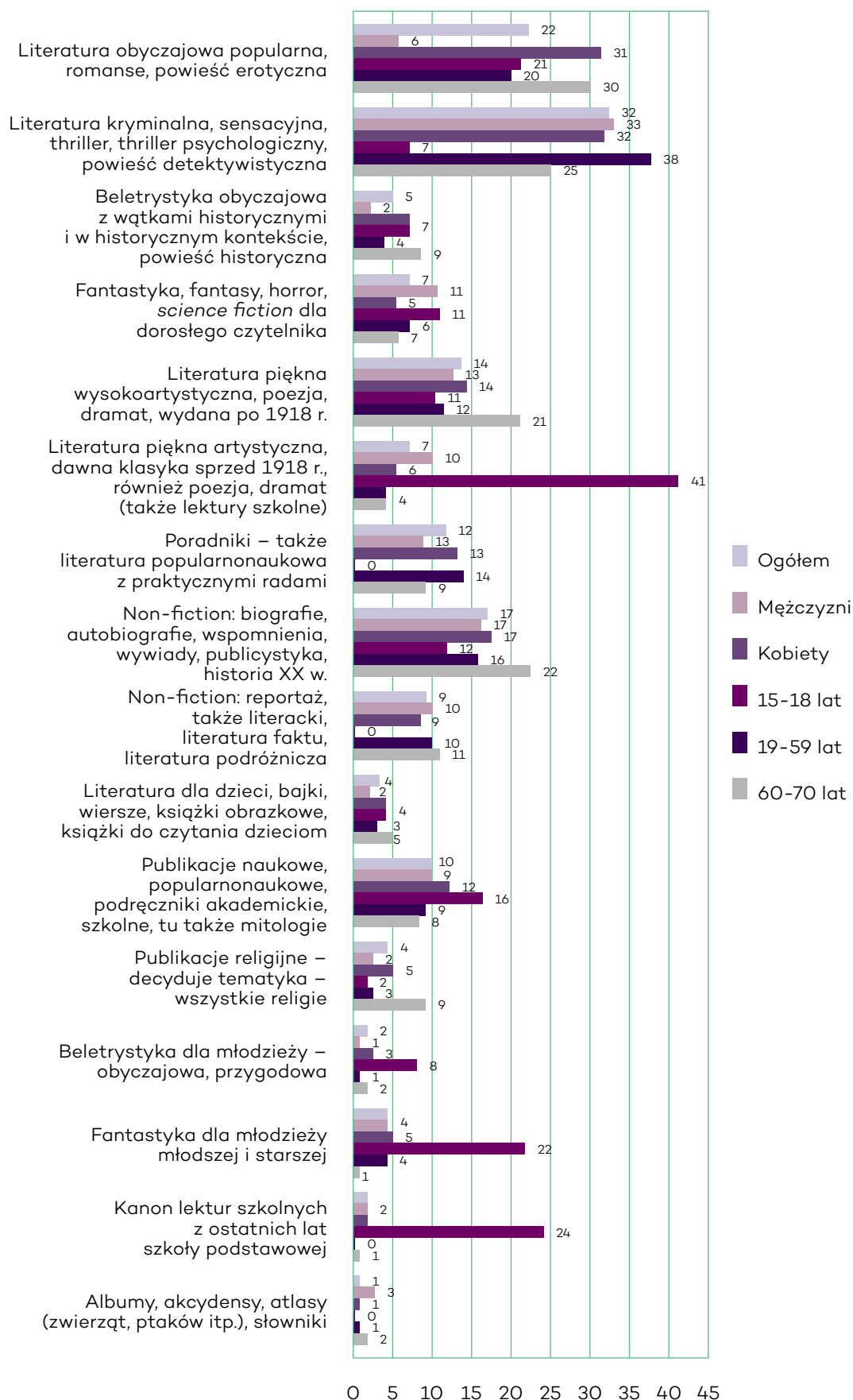
²⁵ <https://www.katarzynapuzynska.pl/saga-o-lipowie> [dostęp: 14.04.2023].

WYKRES 12. Typy czytanych książek w 2020, 2021, 2022 (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

WYKRES 13. Typy czytanych książek a płeć i wiek czytelników (w procentach)

Źródło: Biblioteka Narodowa

Kolejna grupa polskich autorów to ci, którzy otrzymali pojedyncze wskazania. Byli to m.in.: Irena Małysa (*W cieniu Babiej Góry*); Jerzy Edigey (*Żółta koperta*); Klaudia Muniak (*Psychopata*).

Z obcych autorów szczególnym zainteresowaniem czytelnictwem w 2022 roku cieszyła się twórczość Tess Gerritsen, wybrano kilkanaście tytułów z jej bogatego dorobku thrillerów medycznych, w których przenikają się motywy zbrodni, romansu i zagadek medycyny sądowej. Wśród deklarowanych wyborów znalazły się m.in.: *Chirurg*, *Studentka*, *Skalpel*, *Wysłuchaj mnie*, *Labirynt kłamstw*, *Ciało*, *Prawo krwi*.

W tej grupie najbardziej poczytnych obcych autorów znalazł się po raz kolejny (tabela 13) Harlan Coben, autor thrillerów z przedmieścia (m.in. kilku czytelników sięgnęło po powieść *Nie mów nikomu*, poza tym wymieniano tytuły: *Niewinny*, *Chłopiec z lasu*, *Nie odpuszczaj*). Nadal jest czytany – znany od wielu lat – Dan Brown (*Anioły i demony*). Agatha Christie, ze swoją twórczością będącą klasyką powieści kryminalnej, zawsze jest obecna w obiegu czytelnictwem, i w ostatnim sezonie wybrano kilka jej tytułów, m.in. *Morderstwo w Orient Expressie*, *Śmierć na Nilu*, *Zbrodnia zimową porą*.

Po kilku czytelników (uchwyconych w badaniu społecznego zasięgu książki) potrafią zdobyć autorzy skandynawscy: Jo Nesbø nie schodzi z list bestsellerów od wielu lat, w lekturach 2022 roku pojawiło się kilka jego tytułów, najczęściej *Krwawy księżyc*. Wymieniano, podobnie jak w poprzednich latach, powieści Camilli Läckberg, najczęściej należące do „Sagi o Fjällbace”, m.in. *Kamieniarz* czy *Księżniczka z lodu* – kryminał o obyczajowym tle.

Po 2–3 czytelników posiadają autorzy obcy, składający się na liczną, kilkudziesięcioosobową grupę, m.in.: Lisa Gardner (np. *Nie bój się*, *Złap mnie*); Alex Kava (*Czerwony śnieg*, *W mroku lasu*); Adele Parks (*Uważaj, czego pragniesz*); Rachel Caine (*Mój ojciec jest mordercą*, *Polowanie na mordercę*, *Tajemnica mordercy*); Morgan Audic (*Jaskółki z Czarnobyli*); jedna z najpoczytniejszych lektur jeszcze dwa, trzy lata temu – *Dziewczyna z pociągu* Pauli Hawkins; Robyn Harding (m.in. *Jej piękna twarz*), Sandra Brown (m.in. *Zastona dymna*); Simon Beckett (*Zapisać w kościach*, *Chemia śmierci*). Pojedyncze wskazania otrzymało jeszcze kilkunastu autorów, byli to m.in.: Sharon Bolton (*Stokrotka w kajdankach*); Jaime Jo Wright (*Szepty przeszłości*); Kimi Cunningham Grant (*Milczenie lasu*); Karen Dionne (*Okrutna siostra*); Lucinda Riley (*Tajemnice Fleet House*, nowość wydawnicza).

Wśród lektur z literatury kryminalno-sensacyjnej widoczna jest obecność nowości, książek wydanych w 2022 roku, nawet kilka tygodni przed terminem realizacji badania w terenie. Czytelnicy kierują się w swoich wyborach ustalonymi oczekiwaniami – najchętniej sięgają po utwory znanych i sprawdzonych autorów: Mroza, Bondy, Cobena, Gerritsen, Browna, Krajewskiego, Christie, Chmielewskiej. Jednocześnie szukanie dreszczy emocji i grozy, rozwiązywanie kryminalnej zagadki oraz napięcie i suspens towarzyszące lekturze sprzyjają lekturze prozy nowych i młodych, a nawet debiutanckich

polskich autorów, m.in.: Sławomira Gortycha, Adriana Bednarka, Marcela Mossa, Karoliny Wójciak. Obecność w wyborach czytelniczych bogatego zbioru powieści polskich autorów, w tym twórców najmłodszego pokolenia, umacnia pozycję literatury kryminalnej jako najpoczytniejszej wśród polskich odbiorców.

KOBIETY KOBIETOM: ROMANSE, LITERATURA OBYCZAJOWA WSPÓŁCZESNA I W HISTORYCZNYCH DEKORACJACH

Literatura obyczajowa to pojemny obszar licznie czytanej beletrystyki. Na potrzeby szczegółowej analizy uchwyconych w badaniu wyborów lekturowych wyróżniono dwa bliskie sobie typy literatury: romansową literaturę obyczajową oraz literaturę obyczajową ujętą w historycznym kontekście, połączoną z powieściami historycznymi.

Pierwszy typ to literatura romansowa i powieści obyczajowe. Powieści obyczajowe z motywami romansowymi to lektura przede wszystkim pisana przez kobiety, w której pierwszoplanowe postaci są kobietami i która spełnić ma kobiece oczekiwania czytelnicze. Beletrystyka tego typu skupia swoją uwagę na relacjach emocjonalnych, opisuje dramaturgię związków miłosnych i erotycznych, w których dominuje klimat melodramatyczny.

Beletrystyka romansowo-obyczajowa odpowiada zainteresowaniom czytelniczym przede wszystkim kobiet – 31% kobiet i tylko 6% czytających książki mężczyźn zadeklarowało taką lekturę. Są to częściej czytelnicy (a zwłaszcza czytelniczki) starsi, po 60 roku życia, i przede wszystkim mieszkańcy wielkomiejscy: 39% z miast powyżej 200 tysięcy mieszkańców i tylko 18% czytelników wiejskich i z małych miasteczek wybrało lekturę takiej beletrystyki. Należy podkreślić, że dla czytelniczek zaangażowanych – to znaczy lubiących czytać i czytających co najmniej 3 książki w ciągu ostatnich 12 miesięcy – jest to najważniejszy wybór lekturowy, aż 42% z nich wybrało taką prozę.

W 2022 roku nie pojawiła się powieść z tego typu literatury, która mogłaby otrzymać miano wydarzenia czytelniczego, zyskując masową publiczność. Podobnie jak w poprzednim sezonie odnotowujemy duże rozproszenie wyborów lekturowych oraz obecność w obiegu czytelniczym autorów znanych już wcześniej, choć pojawili się także nowi twórcy. W efekcie, według deklaracji respondentów objętych badaniem, najpoczytniejszymi autorami literatury tego typu, którzy przekroczyli 1% populacji czytelników lub się do niego zbliżyli, byli pisarze obcy. Wśród nich najwięcej czytelników (1,5%) uzyskał Nicholas Sparks, bardzo płodny pisarz, dobrze znany i chętnie od lat czytany przez polskie czytelniczki. Wskazano kilkanaście tytułów jego powieści, kilkakrotnie najnowszą *Krainę marzeń* wydaną po polsku na jesieni 2022 roku oraz wznawiane wielokrotnie m.in. *Powrót*, *Pamiętnik*, *Jedno życzenie*.

Warto zwrócić uwagę na obecność na polskiej liście najpoczytniejszych autorów (tabela 13) nowej autorki tylko jednej przetłumaczonej na język polski powieści

(wydanej w 2022 roku) – Delii Owens²⁶ (1% czytelników) *Gdzie śpiewają raki*. Jest to historia dziewczyny samotnie dorastającej w chacie na bagnach oraz jej więzi z przyrodą i miłosnych relacji. Jest to proza obyczajowa zawierająca poetyckie opisy przyrody, odniesienia do historii regionu w Karolinie Północnej, a także opowieść o dorastaniu głównej bohaterki. Kolejna autorka, która wyróżniła się poczytnością to Colleen Hoover²⁷, znana już wcześniej przede wszystkim jako autorka prozy dla starszej młodzieży i twórczyni światowych bestsellerów literatury Young Adult lub New Adult szczególnie popularnych w ostatnich kilku latach. Książki Hoover są dostępne wszędzie²⁸. Bohaterki jej powieści to nastolatki lub młode kobiety przeżywające gwałtowne romanse, którym towarzyszą intensywne emocje. Najliczniej czytane są dwie powieści Hoover: *It ends with us*, *It starts with us*, romans w dwóch częściach, które łączą ci sami bohaterowie oraz problemy w ich relacjach miłosnych, przemoc i maltretowanie w rodzinie. Czytano w sumie pięć tytułów Hoover, jeszcze m.in. *Nagie serca*. Obecność Hoover i Owens wśród najpoczytniejszych autorów jest świadectwem procesów globalizacji kultury popularnej i rynku książki – tego, jak skuteczne są metody marketingu i jak ujednolicają światowe gusta.

W tym sezonie czytelniczym Danielle Steel, przedstawicielka klasyki współczesnego romansu bardzo poczytna w poprzednich latach (tabela 13), otrzymała tylko kilka wskazań. W grupie autorek, które wybrało po kilku czytelników należy wymienić również: Jojo Moyes (*Kiedy odszedłeś, Zanim się pojawiłeś*); Jodi Picoult (np. *Jak z obrazka*) oraz drugiego obecnego w tym zestawieniu męskiego autora: Williama Whartona (*Spóźnieni kochankowie, Tato, Werniks*). Romanse erotyczne w 2022 roku były już rzadziej, choć nadal czytane – E.L. James (*50 twarzy Greya*) znalazła jeszcze kilku czytelników.

Analizując twórczość polskich autorów czytanych, zgodnie z deklaracjami respondentów, w 2022 roku można wymienić kilka najpoczytniejszych autorek literatury romansowej (mających w badaniu 4–7 czytelników), znanych już od wielu lat. Była wśród nich Katarzyna Michalak, autorka wielu powieści obyczajowych, oferujących odbiorcom skrajne emocje, opisujące trudne życiowe doświadczenia kobiet (wymieniono 7 tytułów, m.in. *Piastunka róż, Spełnienia marzeń!, Nie oddam dzieci, Ogród Kamili*). W tej grupie znalazła się również Laila Shukri i jej powieści zawierające wątki erotyczne, opisujące kobiety w związkach z muzułmanami (wskazano tytuły: *Jestem żoną terrorysty; Jestem*

²⁶ 9 miejsce w 2022 roku w obiegu bibliotecznym, <https://bnccatalist.ca/viewcatalogue.aspx?id=180539> [dostęp: 04.04.2023].

²⁷ Por. Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży...*, wyd. cyt., s. 104–130.

²⁸ Najlepiej sprzedającą się anglojęzyczną książką drukowaną w Kanadzie w 2022 roku była *It Ends with Us* Colleen Hoover. Sprzedaż książek Hoover przyczyniła się do ogólnego wzrostu sprzedaży o 55% w kategorii romansów w porównaniu z 2021 r., a pięć jej tytułów znalazło się na szczycie listy bestsellerów, <https://www.booknetcanada.ca/blog/2023/3/28/podcast-the-resurgence-of-romance-books> w Kanadzie od 2017 Por: <https://www.goodreads.com/ca/book/show/60393672>; <https://www.shondaland.com/inspire/books/a41857863/colleen-hoovers-it-starts-with-us>/<https://time.com/6221457/colleen-hoover-trauma-it-starts-with-us/> [dostęp: 04.04.2023].

nieletnią żoną; Byłam kochanką arabskich szejków; Jestem żoną szejka). Kolejną chętnie czytana autorka to Krystyna Mirek, pisząca lekkie powieści obyczajowo-romansowe o życiu kobiet w realistycznie ukazanej codzienności (*Świąteczny sekret, Tam gdzie serce twoje*, cykl *Jabloniowy sad*). Jeszcze kilku czytelników zdobyły poczytne od lat autorki: Monika Szwaja (czytano m.in. *Dziewice do boju, Romans na receptę*), Paulina Świst (m.in. *Anyway*), Katarzyna Grochola (np. *Zagubione niebo*), Małgorzata Kalicińska (*Dwoje na kwarantannie, Kochana moja*); Anna Ficner-Ogonowska (*Krok do szczęścia, Zgoda na szczęście*); Liliana Fabisińska (*107 sekund, Obok niej, Sanatorium pod zegarem*), Agnieszka Olejnik (*Cuda i cudenka, Dużo miłości*).

Badanie było realizowane na przełomie listopada i grudnia, w okresie, kiedy pojawia się nastrój oczekiwania na zbliżające się Święta i Wigilię. Respondenci wybrali kilka powieści ujętych w ramy świąt Bożego Narodzenia oraz opisujących romanse i zmiany życiowe w świątecznej scenografii. Były to książki: Magdaleny Witkiewicz *Telefon od Mikołaja*; Gabrieli Gargaś *Wieczór taki jak te*; Anny Langner *Grudzień drugich szans*; Joanny Nowak *Opowieść przedwigilijna*; Anny Chaber *Zdażyć na święta do domu*; Claudii Bianek *Zostaliśmy na lodzie*; Anny Kapczyńskiej *Wyśniona gwiazdka*.

Literatura erotyczna straciła masową publiczność, odnotowano tylko kilka wskazań na książki Blanki Lipińskiej, nie ma nowego przeboju czytelniczego o takim charakterze.

Duża grupa powieści z kobiecymi protagonistkami polskich autorek miała pojedyncze wskazania, były to m.in.: *Marzenia na rozdrożu* Joanny Tekieli; *Za ścianą ciszy* Anny Ziobro; *Pamiętniki mojej mamy* Anny Barczyk-Mews; *Samiec alfa, czyli jak wytrzymać z facetem* Hanny Bakuły; *Związani układem* Joanny Balickiej; *Niczemu winne* Anny Krzyczkowskiej; *Pragnienia Elżbiety* Anety Krasieńskiej i in.

Jeszcze oddzielnie należy wskazać twórczość Paula Coehla (wymieniono kilka tytułów, m.in.: *Alchemika, Weronika postanawia umrzeć, Pielgrzymka*), który nie znika z obiegu czytelniczego i należy do poczytnych pisarzy od dwóch dekad.

Kilka autorek obcych zostało wskazanych przez 2–3 czytelników, m.in. Lucinda Riley (*Pokój motyli*; saga rodzinna *Siedem siostr*); Karen Witemayer (*Niezlomne serca, Serce na linii*). Duże zainteresowanie literaturą romansową powoduje, że badanie społecznego zasięgu książki uchwyciło duży zbiór takich powieści mających pojedynczych czytelników, m.in.: Abbie Greaves *Ciche dni*; Adele Parks *Uważaj czego pragniesz*; Aleksandry Ripley *Scarlet*; Andrei di Robilant *Kochankowie z Wenecji*.

POWIEŚCI W HISTORYCZNEJ SCENOGRAFII: ROMANS W OBOZIE KONCENTRACYJNYM, SAGA RODZINNA, HISTORIA ŚREDNIOWIECZNA I INNE

W celu szczegółowej analizy struktury i tematyki wyborów czytelniczych wyróżniono typ łączący powieści obyczajowo-romansowe ułożone na tle historycznym oraz po-

wieści historyczne i historyczno-przygodowe. Wśród pojedynczych powieści widoczne są w tej grupie sagi rodzinne²⁹, czyli obszerne fikcjonalne utwory narracyjne opisujące na tle przeobrażeń kulturowych dzieje rodziny przez kilka pokoleń.

Taki typ beletrystyki zdobył 5% ogółu czytelników (wykres 13). Wśród odbiorców takiej literatury również przeważają osoby mieszkające w wielkich miastach powyżej 200 tysięcy mieszkańców, częściej kobiety, zwłaszcza czytelniczki najstarsze i mające wykształcenie poniżej wyższego.

Podobnie jak w poprzednich kilku latach, wśród powieści najliczniej czytanych wyraźnie dominują te, które rozgrywają się w czasie II wojny światowej i w obozach koncentracyjnych. Zdołyły jednak mniej czytelników niż w poprzednich trzech sezonach czytelniczych (tabela 13). Czytano m.in. następujące powieści: *Trzy siostry*, *Tatuażysta z Auschwitz* Heather Morris; *Położna z Auschwitz* Magdy Knedler; *Kołysanka z Auschwitz*, *Dzieci żółtej gwiazdy* Maria Escobara; *Dziecko z Auschwitz* Lili Graham; *Chłopiec z Listy Schindlera* Leona Leysona. Historie wojenne w zbeletryzowanej formie znajdują licznych odbiorców, sięgano m.in. po powieść *Dziewczyna z Woli* Agnieszki Jeż, która rozpoczyna się we wrześniu 1939 roku czy *Narzeczoną nazisty* Barbary Wysoczańskiej, opisującą miłosną historię na tle dyktatury hitlerowskiej.

II wojna światowa jest obecna w kilku uchwyconych w badaniu czytanych sagach rodzinnych: *Wojenna miłość*, *Rozdzieliła nas wojna* Joanny Jax czy *Stulecie Winnych* Albeny Grabowskiej. Badani czytelnicy wymienili jeszcze inne tytuły tej autorki, powieści z cyklu toczącego się w XIX wieku – *Uczniowie Hipokratesa*: tomy *Doktor Bogumił*, *Doktor Anna*. Należy jeszcze wymienić powieść *Pani z wieży* Magdaleny Wali – rozgrywającą się w czasie wojny polsko-bolszewickiej.

Wśród wyborów czytelniczych tego typu literatury dominują pojedyncze wskazania, które objęły kilkadziesiąt tytułów opowieści z różnych epok historycznych. Były to m.in.: cykl *Orły imperium* Simona Scarrowa, powieść przygodowo-historyczna z czasów Imperium Rzymskiego; Pauli de Fougierolles *Kroniki Iony: Wgnaniec*, gdzie akcja osadzona została w realiach VI wieku n.e. m.in. w Szkocji; *Cesarzowa Sisi* Gigi Griffis – historia miłości Sisi oraz cesarza Austrii Franciszka.

Najczęściej jednak czytane powieści związane były z różnymi epokami polskiej historii. Oto wybrane przykłady, m.in. *Diabelski posłaniec* Macieja Liziniewicza (historia przygodowa na tle Rzeczypospolitej szlacheckiej); *Szara myszka* Agnieszki Barlog (powieść, której akcja rozpoczyna się tuż po wyzwoleniu ziemi kieleckiej); *Pokolenia. Powrót do domu* Katarzyny Drogi – losy rodzin Borengów i Zajewiczów uwikłane w powojenną historię Polski; *Miłość zza żelaznej kurtyny* Wioletty Sawickiej; *Królowa żebraków* Eweliny C. Lisowskiej – romans z czasów dwudziestolecia międzywojennego.

²⁹ A. Zatora, *Saga rodzinna w literaturze polskiej XXI wieku. Konwencja czy kontestacja?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2022.

LITERATURA PIĘKNA WYSOKOARTYSTYCZNA: OLGA TOKARCZUK ORAZ POLSKI KANON SZKOLNY – SIENKIEWICZ, MICKIEWICZ

Literatura piękna wysokoartystyczna w ujęciu zastosowanym w analizach struktury wyborów czytelniczych³⁰ została wyróżniona metodą, którą zastosowałby znawca przedmiotu – literaturoznawstwa i krytyk literacki. Wskazuje na utwory literackie, którym przypisałby wartość artystyczną i intelektualną, wyróżniające się oryginalnością formalną i tematyczną, wymykające się ograniczeniom i oczekiwaniom stawianym prozie gatunkowej. Do tej grupy trafiły utwory zdobywające nominacje do nagród literackich i posiadające uznane walory artystyczne, cenione przez krytyków. Na potrzeby prowadzonych analiz wyróżniono współczesną literaturę piękną oraz oddzielnie klasykę i literaturę dawną – utwory wydane w Polsce przed 1918 rokiem. Do innego typu książek przypisano te, które należą do obowiązkowych lektur szkolnych obowiązujących w ostatnich klasach szkoły podstawowej.

LITERATURA PIĘKNA WSPÓŁCZESNA

Czytelnicy współczesnej literatury artystycznej wydanej w Polsce po 1918 roku (14% wszystkich deklarujących czytanie książek) to zarówno kobiety, jak i mężczyźni, mieszkańcy miast i wsi, ale przede wszystkim jednak są to osoby starsze – co piąty czytelnik w wieku powyżej 60 roku życia wybrał jako lekturę pozycję przypisaną do tego typu książek, a tylko 12% czytelników w wieku 19–59 lat (wykres 13). Oprócz wieku z wyborem literatury artystycznej skorelowane jest wykształcenie czytelników: 18% to osoby z wykształceniem wyższym, 14% ze średnim i tylko 5% z zasadniczym zawodowym. Warto odnotować, że najwięcej odbiorców takiej literatury (26%) odnajdujemy wśród starszych wiekiem czytelników zaangażowanych – osób, które zadeklarowały, że lubią czytać książki i przeczytały co najmniej trzy książki w okresie objętym badaniem.

Przyjrzyjmy się, jakie utwory literackie, które można zaklasyfikować do takiej literatury, trafiły do czytelniczego obiegu uchwyconego badaniem społecznego zasięgu książki w 2022 roku.

Cechą charakterystyczną wyborów czytelniczych współczesnej literatury wysokoartystycznej w 2022 roku jest ich rozproszenie. Literacka Nagroda Nobla dla Olgi Tokarczuk była mocnym bodźcem zwiększającym zainteresowanie jej twórczością³¹. W roku objętym badaniem poczytność jej twórczości nieco osłabła, nadal jednak należy do najliczniej czytanych autorów – 0,5% czytelników czytało co najmniej jedną jej książkę.

³⁰ Pisze o sposobie wyróżnienia i czytelnictwie literatury wysokoartystycznej np. Olga Dawidowicz-Chymkowska, w: I. Koryś, O. Dawidowicz-Chymkowska, *Spoleczny zasięg książki w Polsce w 2010 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2012, s. 212–220 oraz w: O. Dawidowicz-Chymkowska, D. Michalak, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2012 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2015, s. 158–15; Z. Zasacka, *Czytelnictwo dzieci i młodzieży*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014, s. 106–107.

³¹ Por. R. Chymkowski, Z. Zasacka, *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2021.

Wymieniano różne tytuły prozy Tokarczuk, najczęściej jednak nowość wydawniczą 2022 roku – *Empuzjon*. Nadal chętnie czytany jest Szczepan Twardoch, poszerza się liczba tytułów jego książek obecnych w obiegu czytelniczym, pojawiła się nowość – *Cholod*.

Z polskiej najnowszej literatury, która została uchwycona w opisywanym badaniu, wymieniano jeszcze m.in. powieści: Jakuba Małeckiego, Manueli Gretkowskiej, Joanny Bator, *Pokolenie Ikea* Piotra C., Marianny Świeduchowskiej (*Katecheci i frustraci*), Krystiana Kajewskiego (*ABCDALI*).

Częściej zaobserwowano w obiegu czytelniczym książki autorów ze starszych pokoleń, były to m.in.: *Kosmos* Witolda Gombrowicza, *Kolumbowie. Rocznik 20* Romana Bratnego, *Baza ludzi umarłych* Marka Hłaski, *Malowany ptak* Jerzego Kosińskiego, *Żydowska wojna* Henryka Grynberga. 2–3 czytelników posiadali autorzy obecni także w obiegu lektur szkolnych szkół średnich: Michaił Bułhakow (*Mistrz i Małgorzata*), George Orwell (*Rok 1984*), ale także powieści z innych obiegu czytelniczych, np. *Pachnidło* Patricka Süskinda, *Król szcurów* Jamesa Clavela.

Kilkudziesięciu obcych autorów, również częściej należących do starszych pokoleń, zyskało pojedynczych czytelników. Oto przykładowi pisarze i ich książki: Ernest Hemingway *Komu bije dzwon*, Carson McCullers *Serce to samotny myśliwy*; Harper Lee *Zabić Drozda*; John Steinbeck *Tortilla Flat*; Alberto Moravia *Matka i córka*; z nowszych, Bogumił Hrabal *Przerwy*; John Maxwell Coetzee *Wiek żelaza*; Zoltán Mihály Nagy *Szatański pomiot*; Larry McMurtry *Na południe od Brazo*. Z najnowszej literatury dwóch czytelników wskazało nowość wydawniczą na polskim rynku książki – *Błoto* Hillary Jordan, powieść niedawno też ekranizowaną.

Nieliczne, jak zazwyczaj odkrywają to badania społecznego zasięgu książki, są wskazania na tomiki poezji. Wymieniono poezję Jana Brzechwy, Juliana Tuwima oraz pojedyncze wiersze: Władimira Wysockiego *Czarne konie, czarne wichry*; Bolesława Leśmiana *Lwa*.

LITERATURA PIĘKNA DAWNA

Kolejne badania czytelnictwa Polaków przynoszą potwierdzenie, że obieg czytelniczy literatury powstałej przed 1918 rokiem coraz bardziej zacieśnia się do sytuacji komunikacji czytelniczej określanej szkolnym obowiązkiem. W efekcie w tej grupie czytelników jest aż 41% uczniów w wieku 15–18 lat, a tylko 4% czytelników powyżej 18 roku życia (wykres 13). Jednocześnie wśród czytelników klasyki więcej jest osób mieszkających na wsi – 9%, zaledwie 2% mieszkających w dużych miastach powyżej 200 tysięcy mieszkańców.

Tylko niewielka grupa kilkunastu utworów została uchwycona w obrębie deklaracji czytelników wskazujących na klasykę artystyczną. Najwięcej osób zadeklarowało lekturę dwóch autorów: Henryka Sienkiewicza – 1,2% czytelników – wymieniano przede wszystkim *Potop*, następnie *Quo Vadis*, *Ogniem i mieczem*. Drugim autorem, czytany prawie tylko przez uczniów jest Adam Mickiewicz (0,9% czytelników) i wskazywano przede

wszystkim *Pana Tadeusza*, obecnego ostatnio już tylko na listach lektur obowiązkowych w szkole podstawowej, wymieniano też *Dziady*, *Sonety Krymskie*. Pozostali przedstawiciele romantyzmu zyskali już nieliczne wskazania: Zygmunt Krasiński (*Nie-Boska komedia*), Juliusz Słowacki (*Balladyna*, *Kordian*). Następnie kilku czytelników wskazało na *Lalkę* Bolesława Prusa i *Chłopów* Władysława Reymonta oraz prozę Stefana Żeromskiego (*Szyfowe prace*, *Przedwiośnie*).

Z literatury obcej w ramach szkolnego kanonu czytano: *Antygonę* Sofoklesa, *Iliadę* Homera, *Zbrodnię i karę* Fiodora Dostojewskiego.

Zawsze w wyborach spontanicznych pojawiają się dwie angielskie autorki epoki wiktoriańskiej, stale mające swoje czytelniczki: Jane Austen (*Rozważna i romantyczna*) i Charlotte Brontë (*Dziwne losy Jane Eyre*). Poza tym badanie uchwyciło jeszcze tylko kilka wyborów czytelniczych, m.in. *Niebezpieczne związki* Pierre'a Choderlosa de Laclosa; *Przeminęło z wiatrem* Margaret Mitchell; *Annę Kareninę* Lwa Tołstoja.

SCIENCE FICTION, URBAN FANTASY, HORRORY, LITERACKIE DYSTOPIE, LITRPG I INNE

Literatura fantastyczna przeznaczona dla dorosłych odbiorców obejmuje różne odmiany: horrory, powieści grozy, *science fiction*, fantasy, romanse paranormalne, urban fantasy, prozę postapokaliptyczną, powieści LitRPG itd. W 2022 roku tylko 7% ogółu czytelników zadeklarowało lekturę takich książek. Jest to spadek w porównaniu z wynikami z poprzednich badań, np. w 2020 roku wybór literatury fantastycznej zadeklarowało 11% czytelników (wykres 12). Fantastyka jest chętniej czytana przez młodych dorosłych i młodzież: posiada 11% czytelników wśród osób w wieku 15–39 lat, tylko 4% czytelników wśród osób w wieku powyżej 40 roku życia, rzadziej też jest czytana na wsi niż w miastach.

W strukturze wyborów lekturowych fantastyki w 2022 roku mamy do czynienia z kontynuacją z lat wcześniejszych, chociaż najpoczytniejsi autorzy zyskali trochę mniejsze grono czytelnicze niż w latach poprzednich. Nadal najliczniej czytany autorem literatury fantastycznej jest Stephen King (2% czytelników). Mistrz horroru, którego twórczość przez wiele lat dyskutowała swoją popularnością większość odmian literatury. Choć King jest nadal poczytny (tabela 13), to jednak już jego publiczność czytelnicza uchwycona w badaniu z 2022 wyraźnie się skurczyła.

Drugie miejsce pod względem poczytności wśród autorów literatury fantastycznej dla dorosłego odbiorcy w badaniu społecznego zasięgu książki z 2022 roku, podobnie jak w ostatnich trzech latach (tabela 13), należy do Andrzeja Sapkowskiego (choć tylko 0,4% czytelników), szczególnie cenionego przez nastoletnich odbiorców³². Najczęściej wymieniano różne tomy „Sagi o Wiedźminie”.

³² Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży...*, wyd. cyt., s. 144–156.

Wybory czytelnicze polskiej fantastyki są rozproszone i stosunkowo nieliczne. Pojawiły się w tej grupie horrory polskich autorów: Stefana Dardy *Dom na Wyrębach*; Pawła Leśniaka *Wilczy zew*; Artura Urbanowicza *Inkub*; Tomasza Tomaszewskiego *Złe miejsca*. Wymieniono czytanego od wielu lat Andrzeja Pilipiuka (*Karpie Bijem*). Pozostając przy czytanych polskich autorach, należy wymienić pisarkę, która łączy fantasy, grozę z romansem: Ewę Olchową – wybrano tomy z sagi *Zrodzona: Wychodząc z ukrycia*, *W świecie Łowców*, *Pod opieką Laminatów*.

Kilku czytelników miał klasyk fantasy J.R.R. Tolkien (*Władca pierścieni*), bardzo chętnie czytany przez nastoletnich czytelników.

Wśród odmian i pododmian literatury fantastycznej czytanej w 2022 roku wyróżniła się klasyka *science-fiction*: wymieniano Stanisława Lema (*Solaris*, *Niezwyciężony*), poza tym: Davida Brina *Gwiezdny przyływ*; Issaca Asimova *Koniec wieczności*; Franka Herberta *Diunę* oraz autorów powieści postapokaliptycznych i dystopii: Lois Lowry (*Dawcę*); Margaret Atwood (*Opowieść podręcznej*); Dmitriya Glukhovskiyego (*Metro 2033*). Czytano też w oryginalnej wersji powieść LGBTQ *science fiction* Janelle Monáe *The memory librarian: and other stories of dirty computer*.

Warto zwrócić uwagę na LitRPG – nową odmianę fantasy, która ma swoich fanów. Badanie z 2022 roku odnotowało kilku czytelników twórczości Wasilija Machanienki, przedstawiciela LitRPG – nowego, dynamicznie rozwijającego się podgatunku fantasy i *science fiction*. Czytano cykl powieści mających swój odpowiednik w grze RPG *Droga szamana*.

Kilku różnych, obcych autorów wymieniło po 2–4 czytelników, byli to: George R. Martin (*Gra o tron*); Jonathan Carroll (m.in. *Kraina Chichów*); Terry Pratchett (m.in. *Piekło pocztowe*); powieści fantasy z wątkami romansowymi Jennifer L. Armentrout z cyklu *Krew i popiół* – tomy: *Korona ze złoconych kości* (nowość z jesieni 2022); *Królestwo ciała i ognia*. Kilkunastu autorów zyskało pojedynczych czytelników, m.in. Mary Shelley *Frankenstein, czyli nowożytny Prometeusz*; K. F. Breene *W ruinach róż*.

PUBLIKACJE NIEFIKCYJALNE: DOKUMENTALNE, PORADNIKOWE, NAUKOWE

Ważny segment wyborów czytelniczych stanowią niefikcjonalne publikacje książkowe. W legendzie mapy wyborów czytelniczych Polaków odnajdujemy cztery typy książek niefikcjonalnych: pierwszy stanowi literaturę biograficzną i wspomnieniową razem z publikacjami poświęconymi historii XX wieku i publicystyką, drugi to reportaże i literatura podróżnicza, trzeci – poradniki i literatura popularnonaukowa z praktycznymi radami, następnie czwarty to publikacje naukowe, popularnonaukowe oraz podręczniki szkolne i akademickie.

AUTOBIOGRAFIE, BIOGRAFIE, DZIENNIKI, WSPOMNIENIA, WYWIADY, PUBLICYSTYKA ORAZ HISTORIA XX WIEKU

Najliczniej czytany typ książek w segmencie literatury niefikcjonalnej obejmuje literaturę faktu, wspomnienia, wywiady, dzienniki, listy i narracje biograficzne połączone z felietonami i publicystyką oraz publikacje poświęcone historii XX wieku. Uzyskał w 2022 roku 17% czytelników (wykres 13). Prawdopodobieństwo bycia czytelnikiem tego typu książek jest dwukrotnie większe wśród osób w wieku powyżej 40 roku życia niż w wieku 15–39 lat oraz o 10 punktów procentowych wyższy odsetek osób z wyższym wykształceniem niż ze średnim wybrało tego typu lekturę.

Wybory czytelnicze literatury faktu były zróżnicowane i bardzo rozproszone: zaledwie kilka książek zyskało po kilku czytelników – żaden tytuł nie zdobył masowej publiczności czytelniczej. Wyraźną dominantę w segmencie czytanych publikacji o charakterze dokumentalnym stanowią książki biograficzne. Wojna w Ukrainie stała się impulsem do poszukiwania głębszych i szerszych informacji i wiedzy o Rosji i jej dyktatorze niż wiadomości w sieci. Ta społeczna potrzeba znalazła swoje odbicie także w wyborach lekturowych. Zainteresowaniem czytelniczym wyróżniła się biografia Krystyny Kurczab-Redlich *Wowa, Wołodia, Władimir*. Czytano też książkę *Zelenski. Biografia* autorstwa Wojciecha Rogacina.

Wśród wyborów lekturowych znajduje się liczna grupa publikacji poświęconych życiu, twórczości i karierze bardzo różnych postaci, przede wszystkim zasłużonych w kulturze: artystów, projektantów, pisarzy, poetów, aktorów, piosenkarzy. Czytano biografie m.in. Agnieszki Osieckiej, Vincenta van Gogha, Stanisława Lema. Wśród czytanych książek biograficznych uchwyconych w badaniu znalazły się m.in.: Konstantego Jankowskiego *Charlie Chaplin. Życie i twórczość*; Małgorzaty Czyńskiej *Lempicka. Tryumf życia*; Wiesława Weissa *Tomek Beksiński. Portret prawdziwy*; Joanny Gromek-Illg *Szyborska. Znaki szczególne. Biografia wewnętrzna* oraz nowość wydawnicza: Roberta Gottlieba *Garbo. Najbardziej tajemnicza gwiazda Hollywood*. Wskazano pojedyncze biografie naukowców, np. Marii i Piotra Curie, odkrywców – *Tesla. Geniusz na skraju szaleństwa* Bernarda W. Carlsona. Kilkanaście wymienionych przez czytelników tytułów to publikacje poświęcone twórcom i wykonawcom muzyki popularnej, rocka, folku, muzyki pop, m.in. Woody’emu Guthrie, Mickowi Jaggerowi, Ozzy’emu Osbourne’owi, czytano jeszcze m.in. następujące książki: Nicka Hasteda *Obywatel Jack. O tym, jak Jack imperium z bluesa zbudował*; Petera Henischa *Kryjówka Morrisona*.

W wyborach czytelniczych znajdujemy kilka biografii postaci historycznych, m.in. *Późny bohater. Biografia Winstona Churchilla* Thomasa Kelingera.

W lekturach tekstów dokumentalnych, szczególnie męskich odbiorców, stałe miejsce zajmuje tematyka sportowa, jednak w 2022 roku nie miała bogatej reprezentacji, czytano kilka książek opisujących życie i karierę sportowców, np. monografie klubów sportowych: Mateusz Witczak *Żółto-niebiescy. Monografia klubu sportowego Arka Gdynia*

oraz Mateusza Migi *Wisła Kraków. Sen o potędze*; biografię tenisistki Marii Szarapowej *Niepowstrzymana* autorstwa Richa Cohena.

Wśród wyborów czytelniczych książki o publicystycznym charakterze i tematyce politycznej są słabo reprezentowane. Badani czytelnicy wymienili tylko kilka tytułów z publicystyki historyczno-politycznej, m.in.: *Alfabet Suworowa* Wiktora Suworowa, Piotra Zychowicza i o tematyce współczesnej: *Nadchodzi III wojna światowa* Jacka Bartosiaka, Piotra Zychowicza; *Wojna w kosmosie. Przewrót w geopolityce* Jacka Bartosiaka, George'a Friedmana.

Tematyka wojenna zajmuje bardzo ważne miejsce w wyborach czytelniczych. Jest przedmiotem różnych form narracyjnych: od literatury pięknej, poprzez naukowe książki historyczne, ale najczęściej są to opowieści oparte na wspomnieniach i autentycznych relacjach. Z książek dotyczących historii XX wieku także najwięcej czytano publikacji poświęconych II wojnie światowej. Oto przykłady wymienianych kilkakrotnie przez badanych czytelników lektur: *Orzeł niezłomny. Polska i Polacy w II wojnie światowej* Halika Kochańskiego; *Historia społeczna Trzeciej Rzeszy* Richarda Grunbergera; *Wołyń zdradzony, czyli jak dowództwo AK porzuciło Polaków na pastwę UPA* Piotra Zychowicza. Czytano biografie Hitlera, świadectwa tych, którzy przeżyli obozy koncentracyjne, np. *Byłem asystentem doktora Mengele* Mikłósa Nyiszli; *Pięć lat kacetu* Stanisława Grzesiuka; *Dymy nad Birkenau* Seweryny Szmaglewskiej; *Auchwitz. Zwykły dzień. Wprawnym okiem historyka* Adama Cyry. Czytano także inne dokumentalne publikacje o takiej tematyce, m.in. *Rozmowy z katem* Kazimierza Moczarskiego; *Spowiedź Hitlera. Szczera rozmowa z Żydem* Christophera Machta. Ważnym wydarzeniem dla czytelników jest Powstanie Warszawskie, oto lektury z nim związane, m.in.: *Miłość w Powstaniu Warszawskim* Sławomira Kopra; *Duch '44. Siła ponad słabością* Stanisława Zasady – portrety 10 kapelanów powstańczych. Kilku czytelników miały książki Anny Herbich *Dziewczyny z Powstania. Prawdziwe historie, Dziewczyny z Wołynia*.

Wśród wymienianych przez czytelników lektur obecna jest grupa bardzo różnych współcześnie pisanych książek autobiograficznych i wspomnieniowych, które mają po 1-3 czytelników, były to m.in.: *Zielone drzwi* Katarzyny Grocholi; *Towarzyszka Panienska* Moniki Jaruzelskiej; *Będzie bolało. Sekretne dziennik młodego lekarza* Adama Kaya; *Becoming* Michelle Obamy, czy z zupełnie innej strefy – zapiski celebrytki Dagmary Kaźmierskiej *Prawdziwa historia Królowej Życia*.

REPORTAŻE – FAKTY Z DALSZEJ I BLIŻSZEJ PRZESZŁOŚCI MUSZĄ ZATAŃCZYĆ.

LITERATURA PODRÓŻNICZA

Drugi typ literatury dokumentalnej stanowiły reportaże oraz literatura podróźnicza. Oba typy non-fiction nie są od siebie odseparowane i przenikają się, coraz więcej jest form narracyjnych, które przekraczają tradycyjne podziały między dziennikiem, reportażem, autobiografią a publicystyką czy też tekstem popularnonaukowym. Analizy struktury

wyborów czytelniczych wystawiają więc na plan pierwszy problematykę utworu, a jego typ i gatunek jest traktowany jako ramy i horyzont oczekiwań, z jakimi dany tekst spotyka się w obiegu wydawniczo-czytelniczym.

Reportaże i literatura podróżnicza były czytane przez 9% badanych, podobny odsetek czytelniczek i czytelników. **Najmocniej różnicuje wybór reportaży wiek czytelników**, należy mocno podkreślić, że żaden uczeń (w wieku 15–18 lat) ich nie czytał oraz zaledwie 1% młodych czytelników w wieku 19–59 lat (wykres 13). Zainteresowanie reportażami ma związek z wykształceniem czytelników – 15% osób z wykształceniem wyższym i tylko 7% ze średnim zadeklarowało lekturę tego typu publikacji.

Fakty muszą zatańczyć to tytuł zbioru esejów Mariusza Szczygła o tym, jakie powinny być reportaże i na czym polega sztuka ich pisania. Książkę tę wybrało kilku czytelników.

Bardzo licznie czytana w czasie pandemii literatura podróżnicza, w tym relacje z wypraw himalaistów, w 2022 roku znalazła tylko kilku odbiorców, którzy sięgnęli po książki znanych podróżników, m.in pracę zbiorową *Wyprawy na koniec świata*; Elżbiety i Andrzeja Lisowskich *Południki szczęścia*; Martyny Wojciechowskiej *Przesunąć horyzont*; Arkadego Fiedlera *Kanada pachnącą żywicą*, czy młodej podróżniczki i blogerki Dodo Knitter *Wszędzie w domu, ale dobrze najlepiej*.

Czytano za to chętnie, kolejny już rok, literackie reportaże z podróży, pisane bardzo osobiście. Kilku czytelników miały książki Marcina Kydryńskiego, zwłaszcza *Biel. Notatki z Afryki*, czytano jeszcze *Dal. Listy z Afryki minionej. O wschodzie*.

Wśród czytanych reportaży wyróżnia się grupa tekstów podejmujących rozmaite współczesne problemy społeczne, można podać kilka przykładów takich wyborów czytelniczych: Mikael Colville-Andersen *Być jak Kopenhaga. Duński przepis na miasto szczęśliwe*; Charles Montgomery *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*; Aleksander Gurgul *Podhale. Wszystko na sprzedaż*; Karolina Korwin-Piotrowska *Wszyscy wiedzieli* – wywiad o przemocy i mobbingu w szkole filmowej oraz społeczno-osobisty zbiór felietonów Marcina Mellerera *Sprzedawca arbusów*.

Reportaż polityczny to niewielka część wyborów lekturowych. Kilku czytelników mieli Wojciech Sumliński i Tomasz Budzyński oraz ich *Zapis zarazy* – spiskowa wersja przebiegu pandemii jako efektu „światowej mistyfikacji”. W podobnym duchu Wojciech Sumliński przedstawia „rewelacje” w kolejnych czytanych książkach: *Niebezpieczne związki Donalda Tuska*, *Niebezpieczne związki Andrzeja Leppera*. Następny przykład takiej lektury to reportaż opisujący efekty pracy dziennikarza śledczego Tomasza Piątka *Kaczyński i jego pajęczyna. Tkanie sieci 1949–1995*.

Seryjni mordercy to coraz częściej protagoniści powieści kryminalnych chętnie czytanych przez polskich czytelników. Takie kryminalistyczne zainteresowania czytelnicze wykraczają dalej, poszukiwana jest literatura dokumentalna – w wyborach lekturowych znalazły się następujące książki: Christopher Berry-Dee *Rozmowy z seryjnymi mordercami*; John E. Douglas, Mark Olshaker *Jak powstaje morderca*; Ronan Farrow *Złap i ukroć łeb. Szpiedzy, kłamstwa i zmowa milczenia wokół gwałcicieli*; Helena Kowalik *Warszawa*

kryminalna; John Glatt *Zaginione dziewczyny* czy nowość wydawnicza Carolyn Woods *Sypiając z psychopata*.

Wśród wyborów lekturowych można wyróżnić dużą grupę reportaży historycznych, opisujących zdarzenia i problemy z bliższej i dalszej przeszłości, oto przykłady czytelniczych wskazań: Agata Listoś-Kostrzewa *Ballada o śpiącym lwie* (reportaż historyczny o Bytomiu); Anna Malinowska *Od Katowic idzie słońce*; Wojciech Kałużyński *Niebieskie ptaki PRL-u*; Andrzej Krakowski *Pollywood. Jak stworzyliśmy Hollywood*; Gabriel Mérétek *Noc generała* – wywiady poświęcone opisaniu okoliczności wprowadzenia stanu wojennego w Polsce w 1981 roku; Zbigniew Rokita *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*; Maciej Zaremba Bielawski *Higienisci. Z dziejów eugeniki*; Krystyna Kurczab-Redlich *Pandrioszka* – przejmujące reportaże z Rosji lat 90, opisujące przemiany społeczne i gospodarcze, polityczne, w tym z wojny w Czeczenii; Jarosław Kurski *Dziady i dybuki* – reportaż historyczny oparty o historię żydowskiej rodziny poszukującej drogi do polskości; Jerzy Szperkowicz *Wróć przed nocą. Opowieść o przemilczanym* – reportaż o losie zaginionej matki w 1943 roku na Białorusi.

PORADNIKI – ROZWÓJ OSOBISTY, RADY MOTYWACYJNE „NIECH CI SIĘ WIEDZIE” ORAZ JAK ZDROWO GOTOWAĆ I STOSOWAĆ ZIOŁA

Pomimo szerokiego spektrum porad i przepisów obecnych w sieci, nadal poczytne są poradniki – są to jednak coraz częściej głębsze i szersze narracje wprowadzające czytelnika w określoną problematykę i przekazujące mu rekomendacje skutecznego postępowania. Najczęściej tematem poradników jest nasze samopoczucie i sposoby współżycia z innymi, a także zdrowy styl życia.

Poradniki to wybór 12% osób deklarujących czytanie książek – 9% mężczyzn i 13% kobiet – znacznie częściej osób w wieku 25–59 lat – 14%, a tylko 5% czytelników w wieku 15–24 lat. Młodzież szkolna w ogóle nie interesuje się poradnikami, również rzadziej starsi czytelnicy.

Wiele osób poszukuje w książkach swoistej „mądrości”: jak żyć, jak być lepszym, szczęśliwszym. Wśród czytanych poradników dominują te, które mają wspierać czytelników w rozwoju osobistym i dążeniu do szczęścia. Publikacje te najczęściej są pisane przez „przywódców”, „coachów”, mówców motywacyjnych, znane z różnych mediów osoby o pewnych kompetencjach, doświadczeniach i charyzmie w prowadzeniu innych w indywidualnym rozwoju „ku lepszym stanom duchowym”. Na plan pierwszy wysunęła się *Potęga podświadomości* Josepha Murphy’ego – książka mająca wiele wydań i poczytna od szeregu lat – zyskała 1% czytelników. Druga autorka, która wyróżniła się zainteresowaniem czytelniczym to Natalia de Barbaro i przede wszystkim jej książka *Czuła przewodniczka*. Warto zauważyć, że o ile pierwsza z tych książek to już klasyka gatunku, która doczekała się wielu wydań, o tyle druga to pozycja, która ukazała się w 2022 roku. Także w tej dziedzinie piśmiennictwa polscy autorzy i autorki skutecznie konkurują z pisarzami uznanymi na rynku międzynarodowym.

- **Jak kontrolować i zmieniać siebie, aby być szczęśliwym**

W efekcie wśród deklarowanych lektur istotną grupę stanowią poradniki motywacyjne i książki z psychologii praktycznej, uczące jak sobie lepiej radzić ze sobą samym, ze swoimi nawykami, jak siebie kontrolować, zmienić. Oto wybrane przykłady mające 1–2 czytelników, autorzy i tytuły poradników: Christel Petitcollin *Jak mniej myśleć. Dla analizujących bez końca i wysoko wrażliwych*; Celeste Headlee *Nie rób nic. Jak zerwać z przepracowaniem*; Charles Duhigg *Siła nawyku*; Stephen R. Covey *7 nawyków skutecznego działania*.

- **Jak kontrolować relacje z innymi**

Inne z poradników podają wskazówki i narzędzia pomagające kierować własnym rozwojem psychicznym definiowanym poprzez poczucie szczęścia, ale też jakość relacji z innymi. Aby osiągnąć szczęście należy doskonalić owe relacje, rozwijać kompetencje społeczne, komunikacyjne. Jak nad tym pracować radzą kolejne poradniki, czytano m.in. następujące publikacje: Dale'a Carnegie *Jak zdobyć przyjaciół i zjednać sobie ludzi*; *Jak tworzyć doskonałe relacje*; Lillian Glass *Toksyczni ludzie. 10 sposobów postępowania z ludźmi, którzy uprzykrzają ci życie*, autorka proponuje strategie i sposoby postępowania z toksycznymi ludźmi z naszego otoczenia; Marty Bartosik *Jak myśleć pozytywnie. 21 ćwiczeń*; Ellen Hendriksen *Jak przestać się bać. Dla introwertyków, nieśmiały i tych, którzy odczuwają lęki społeczne*; Jarosława Gibasa *Nie daj spieprzyć sobie życia. Sposoby na toksycznych ludzi*; Joanny Berendt, Agnieszki Kozak *Dogadać się z innymi, czyli porozumienie bez przemocy nie tylko w życiu organizacji*.

Kolejny poradnik na podobny temat autorstwa Gabrielle Bernstein *Przestań się oceniać. Jak pozbyć się nawyku osądzania i rozwinąć swój potencjał* reklamuje się hasłem „Uwolnij się od toksycznych emocji, zazdrości i poczucia winy!”. I jeszcze dalsze przykłady to książka *Zbyt inteligentni, żeby żyć szczęśliwie* Jeanne Siaud-Facchin czy też – porady jak być szczęśliwą w związku Sherry Argov *Dlaczego mężczyźni kochają żony. Kultowy poradnik o miłości i związkach*.

- **Jak być bogatym i dbać o własne finanse**

Kolejna czytana grupa poradników kieruje uwagę na rozwój osobisty, który ma wspierać indywidualną karierę i sukces finansowy. Oto przykłady czytanych poradników: Jacka Canfielda *Umysł Miliardera. 20 zasad bogactwa i sukcesu*; Kevina Kruse'a *15 tajemnic zarządzania czasem. O czym wiedzą ludzie sukcesu?*; Marcina Iwucia *Jak zadbać o własne finanse*; Krisa Florka *Gunnen. Niech ci się wiedzie. Prawdziwa historia*, rady polskiego przedsiębiorcy, który odniósł sukces dzięki własnej zaradności; Antonia Nevesa *Wylącz autopilota* („Ta książka pokaże ci, że możesz odnaleźć spełnienie dokładnie w tym punkcie, w którym się znajdujesz. Nie musisz rzucać pracy czy w pogoni za pasją przenosić się na Bali. Musisz jednak zmienić perspektywę i zacząć odważne życie, w którym bierność zastąpisz śmiałością”³³).

³³ <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/5030806/wylacz-autopilota-porzuc-rutynne-i-odwaz-sie-na-zmiany> [dostęp: 23.04.2023].

- **W poszukiwaniu sensu życia**

Czytano kilka książek zawierających porady psychologiczne i egzystencjalne, opartych na doświadczeniach biograficznych autorów, m.in. Beaty Pawlikowskiej *Wyszłam z niemocy i depresji, ty też możesz*; Katarzyny Dowbor *Apetyt na życie* – autobiografia dotycząca życia rodzinnego połączona z poradnikiem; Johna Strelecky'ego *Kawiarnia na końcu świata* – poradnik – opowieść o sensie życia.

- **Sztuka sprzedaży**

Zainteresowaniem czytelnictwem wyróżniła się tematyka dotycząca umiejętności marketingowych, a zwłaszcza książka, która zdobyła kilku czytelników: *Zrób to teraz! Przejmij kontrolę nad swoim czasem i życiem* Briana Tracy'ego; wymieniano kilkakrotnie jeszcze kolejne publikacje tego autora: *Nawyki warte miliony* oraz *Sztukę zamykania sprzedaży*. Czytano też książkę o zarządzaniu w szczególnych okolicznościach – *Ekstremalne przywództwo. Elitarne taktyki Navy SEALs w zarządzaniu* Jocko Willinka, Leifa Babina.

- **Zdrowa sztuka kulinarna**

Kolejna grupa kilkunastu wskazań dotyczy tematyki kulinarnej. Są to poradniki zdrowego odżywiania, oferty polecanej diety i sztuki gotowania, np. książka Anny Augustyn-Protas *Żyj 120 lat! Czyli moc mikroodżywiania*; Marty Dymek *Jadłonomia po polsku*; Ewy Dąbrowskiej *Dieta dr Ewy Dąbrowskiej*. Warto wymienić książki poświęcone dietom odchudzającym, np. *Metoda odchudzania braci Rodzeń* Mateusza i Łukasza Rodzeń. Czytano też rozmaite książki kucharskie, m.in. Marty Mieloszyk-Pawelec (np. *Do schrupania. Jedz według zasad mikroodżywiania*).

- **Sztuka prowadzenia domu**

Kilka czytanych poradników było poświęconych sztuce prowadzenia domu, np. Marii Kondo *Magia sprzątnia*, czy radom dotyczącym dobrych manier – Edwarda Pietkiewicza *Savoir vivre dla każdego*. Sposób urządzania domu, minimalizm w codzienności to także styl życia, który może być inspirowany filozofią, np. orientem, pisze o tym w kolejnej lekturze Dominique Loreau (*Sztuka prostoty*).

- **Zdrowy styl życia w każdym wieku**

Kilka czytanych poradników dotyczyło zdrowego stylu życia, różnych form dbania o formę zdrowotną, oto przykłady publikacji na ten temat: *Piękny umysł nie ma wieku. Łamigłówki dla seniorów i nie tylko* Pauliny Machło, Pauliny Polek; *Pozytywna dyscyplina* Jane Nelson; *Wzmacnianie organizmu* Jadwigi Górnickiej.

- **Sztuka wychowania dzieci**

Kilkanaście wskazań dotyczyło poradników poświęconych wychowywaniu dzieci, wymieniono m.in. Elaine Aron *Wysoko wrażliwe dziecko*; Marty Galewskiej-Kustry *Zabawy logopedyczne dla dzieci*. Część respondentów nie potrafiła podać dokładnie tytułu i autora czytanych publikacji z tej dziedziny, wskazywała tylko ich tematykę.

- **Przewodniki turystyczne**

Bogata i aktualna oferta internetowa zmniejszyła zainteresowanie tradycyjnymi książkowymi przewodnikami turystycznymi. Tylko kilkanaście osób zadeklarowało ich

lekturę, poświęcone były przy tym bardzo różnym miejscom, m.in. wskazano pracę zbiorową *Polska 101 wycieczek, Zamki w Polsce, Parki narodowe USA, Spacerownik warszawski* Jerzego S. Majewskiego. Czytano przewodnik po Maroku autorstwa Marka Zwolińskiego, podróżnika i organizatora podróży; przewodniki turystyczne po Tatrach, Krecie, Gdańsku, Krakowie i in.

- **Sztuka zbierania ziół i ziołolecznictwa**

Wielu czytelników lubi zbierać i uprawiać zioła, szukają rad i informacji na ten temat w książkach. Kilkanaście osób wymieniło różne publikacje na ten temat, najczęściej nie podając autorów i dokładnych tytułów, różne książki ziół, porady leczenia ziołami. Wskazano kilkakrotnie np. książkę Ruty Kowalskiej *O czym szumią zioła. Podręcznik ziołolecznictwa*; Andrzeja Czesława Klimuszki *Wróćmy do ziół leczniczych*.

LITERATURA NAUKOWA I POPULARNONAUKOWA

Literatura naukowa i popularnonaukowa to wskazanie co dziesiątej badanej osoby deklarującej czytanie książek. Jest to częściej wybór młodych czytelników w wieku 15–18 lat, najczęściej uczniów i studentów (16%) oraz 14% osób w wieku 39–59 lat.

Wśród publikacji naukowych i popularnonaukowych wymienionych przez badanych czytelników przeważają podręczniki akademickie i szkolne. Często respondenci wymieniali tylko dyscyplinę nauki (np. historię, pedagogikę, psychologię, historię literatury, filozofię, medycynę etc.) albo przedmiot nauczania w szkole (np. matematykę, język hiszpański, fizykę). Część czytelników wskazała na lektury typowo specjalistyczne, zawodowe, najczęściej interesujące lekarzy, nauczycieli i pedagogów (np. Genowefy Demel *Minimum logopedyczne nauczyciela przedszkola*). Wśród książek specjalistycznych wyróżniły się publikacje poświęcone medycynie, m.in. *Interna Szczeklika* (publikacja zbiorowa); Bodo Kuklińskiego, Anji Schemionek *Medycyna mitochondrialna. Nowatorska metoda na pozornie nieuleczalne choroby*; Janusza Springera, Jacka Kleszczyńskiego *Niezbędnik lekarza dyżurnego SOR*; Mahindy Yogarajah *Crash Course. Neurologia*.

Wśród wyborów czytelniczych obecne są też książki o charakterze naukowym i popularnonaukowym, które często sugerują lekturę spontaniczną. Kilkakrotnie wskazano, podobnie jak we wcześniejszych kilku sezonach, książki autorstwa Stephena Hawkinga (*Krótką historią czasu*), wymieniany był też Yuval Noah Harari (*Homo deus. Krótka historia jutra; 21 lekcji na XXI wiek*). Wśród deklarowanych lektur obecna była m.in. *Filozofia dla zabieganych. Mała książeczka o wielkich ideach* Jonny'ego Thomsona. Najwięcej naukowych książek dotyczyło historii, wskazano m.in.: *Mikrokosmos* Normana Daviesa, Rogera Moorhouse'a; *Historię sztuki* Michaiła Alpatowa; książki Pawła Jasienicy zawsze obecne w obiegu czytelniczym i *Jesień średniowiecza* Johana Huizingi. Wymieniono kilka książek naukowych, m.in. z socjologii i polityki społecznej – Joanny Elber *Poza*

własnością. W stronę udanej polityki mieszkaniowej; ekonomii – Kate Raworth *Ekonomia obwarzanka. Siedem sposobów myślenia o ekonomii XXI wieku*; filozofii – Hannah Arendt *Korzenie totalitaryzmu; Kondycja ludzka; O przemocy. Nieposłuszeństwo obywatelskie*; kilku czytelników miały jeszcze prace filozofów: *Dialogi* Konfucjusza; *Dzieła zebrane* Immanuela Kanta, Platona, *Myśli* Seneki.

SPOŁECZNE WYMIARY WYBORÓW LEKTUROWYCH

Pogłębiona analiza wyborów czytelniczych Polaków oraz te same metody analityczne stosowane do opracowania wyników badań realizowanych w latach 2020, 2021 i 2022 pozwalają na wyodrębnienie prawidłowości dotyczących społeczno-demograficznych uwarunkowań i tendencji w preferencjach czytelniczych:

- **Powieści kryminalne i thrillery składają się na wspólne lektury, które łączą najliczniejsze grupy Polaków.** Jest to wybór coraz szerszej publiczności czytelniczej obejmującej osoby z różnych środowisk społecznych, **niezależnie od ich płci i wykształcenia**, poza najmłodszymi, młodzieżowymi czytelnikami. Remigiusz Mróz od 2017 roku był jednym z trzech najpoczytniejszych pisarzy, a od 2019 roku jest najliczniej czytany autorem kilkudziesięciu powieści. Autorzy czytanej literatury kryminalno-sensacyjnej to bardzo liczna grupa, w której jedną część stanowią twórcy międzynarodowych bestsellerów, często ekranizowanych. Do drugiej części należą polscy autorzy i na tym polu coraz więcej jest osób z najmłodszych pokoleń, których proza czerpie inspirację z historii różnych odmian tej literatury.

- Kolejne badania społecznego zasięgu książki dowodzą, że **obieg czytelniczy literatury pięknej powstałej przed 1918 rokiem** coraz bardziej ogranicza się do sytuacji komunikacji czytelniczej określanej szkolnym obowiązkiem. Klasyka jest coraz słabiej reprezentowana w wyborach czytelniczych dorosłych Polaków, którzy zakończyli edukację szkolną. W 2022 roku aż 41% uczniów w wieku 15–18 lat, a tylko 4% czytelników powyżej 18 roku życia zadeklarowało lekturę takiej literatury.

- **Literatura wysokoartystyczna współczesna** powstała po 1918 roku, a zwłaszcza najnowsza z XXI wieku, jest czytana w elitarnym obiegu czytelniczym,

którego zasięg **coraz bardziej się zacieśnia do czytelników z wyższym wykształceniem**. Z wyborem współczesnej literatury artystycznej skorelowane jest też wykształcenie czytelników: 18% z wyższym wykształceniem, 14% ze średnim i tylko 5% z zasadniczym zawodowym wskazało na lekturę tej literatury. Bardzo skromna i nieliczna jest reprezentacja najnowszej, powstałej w XXI wieku literatury artystycznej, zarówno polskiej, jak i zagranicznej.

- Możemy wyróżnić pokolenia czytelnicze ukazujące jak wiek różnicuje preferencje lekturowe. **Nastoletni czytelnicy** objęci badaniem ogólnopolskim najczęściej ograniczają swoje lektury książkowe do podręczników i lektur szkolnych, a te wywodzą się przede wszystkim z polskiego romantyzmu oraz prozy pozytywistycznej. *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego to jedyna lektura szkolna, która należy do literatury współczesnej, a czytanie jej zadeklarowało więcej niż 0,5% czytelników. Z literatury dla młodzieży najliczniej czytany był, należący już do kanonu spontanicznych wyborów³⁴, cykl Joanne R. Rowling o Harrym Potterze. Młodzieżowi czytelnicy wyróżnili się zupełnym brakiem zainteresowania reportażami i poradnikami, znacznie też rzadziej niż dorośli czytali literaturę kryminalną.

- **Dorośli w wieku 24–59 lat, aktywni zawodowo czytelnicy** czytali najchętniej literaturę gatunkową – mężczyźni, którzy lubią czytać i dużo czytają wybierali najczęściej prozę kryminalno-sensacyjną, a kobiety literaturę romansowo-obyczajową. Poradniki to także wybór czytelniczy osób w sile wieku.

- **Seniorzy – czytelnicy w wieku powyżej 60 roku życia** – chętniej niż młodszy wybierali literaturę wysokoartystyczną, zwłaszcza współczesną. Wśród badanych czytających literaturę artystyczną wydaną po 1918 roku dominują osoby starsze: 21% w wieku powyżej 60 lat deklaruowało lekturę takiej literatury, tylko 12% w wieku 19–59 lat. Był to wybór starszych czytelników, zwłaszcza posiadających wyższe wykształcenie. Seniorzy częściej niż młodszy czytelnicy wybierali lekturę książek biograficznych oraz historycznej literatury romansowej.

- **Miejsce zamieszkania coraz słabiej określa preferencje lekturowe**. Są jednak dwa typy literatury, których wybór koreluje istotnie statystycznie z miejscem zamieszkania czytelników. Pierwszy to popularna literatura obyczajowo-romansowa, która jest najchętniej czytana przez wielkomiejskich czytelników (przede wszystkim czytelniczki), aż 39% osób deklaruujących czytanie takiej prozy mieszkało w miastach powyżej 200 tysięcy mieszkańców, natomiast tylko 18% pochodziło z miast mających poniżej 200 tysięcy mieszkańców. Drugi typ to literatura klasyczna powstała przed 1918 rokiem, która jest najrzadziej czytana w dużych miastach (2% czytelników z miast powyżej 200 tysięcy mieszkańców), liczniej – na wsi i w małych miasteczkach do 20 tysięcy mieszkańców (8%).

³⁴ Z. Zasacka, *Czytelnictwo młodzieży...*, wyd. cyt., s. 144–155.

- Książkowe nowości wydawnicze są wyraźnie obecne w wyborach lekturowych – nowe wydania dawnych bestsellerów, debiuty prozatorskie, kolejne tomy cykli powieściowych – zachęcają do lektury.
- **Istotnym impulsem poszerzającym społeczny obieg książek jest ich remediacja, a zwłaszcza ekranizacja filmowa.** Szczególne znaczenie ma tutaj popularność streamingowanych seriali telewizyjnych – przykładem jest poczytność książek Harlana Cobena.

* * *

Badanie społecznego zasięgu książki w Polsce w 2022 roku potwierdziło wcześniej zaobserwowane trendy w wyborach czytelniczych Polaków. Wspólny obszar lektur to przede wszystkim literatura kryminalno-sensacyjna i thrillery, której publiczność czytelnicza jest bardzo inkluzyjna, obejmuje czytelników niezależnie od płci, z różnych środowisk i z różnym kapitałem kulturowo-edukacyjnym.

Szkolny kanon XIX-wiecznej polskiej literatury łączy kolejne pokolenia czytelników. Młodzież, oprócz lektur szkolnych, czyta literaturę dla niej przeznaczoną, zwłaszcza fantastykę, a cykl o Harrym Potterze wszedł już do spontanicznego kanonu lektur nastoletnich czytelników. Młodzi czytelnicy rzadko sięgają po poważniejszą literaturę podejmującą współczesne problemy społeczno-kulturalne i po literaturę dokumentalną, zwłaszcza reportaże.

Współczesna literatura wysokoartystyczna, przede wszystkim powstała w XXI wieku, jest bardzo skromnie reprezentowana w bogatym zbiorze wyborów czytelniczych i nie trafia do masowego obiegu.

Nadal kobiety czytają więcej i chętniej niż mężczyźni – wśród zaangażowanych czytelników (to znaczy wśród osób, które zadeklarowały, że lubią czytać książki i że w ciągu roku czytały co najmniej trzy) jest 29% mężczyzn i aż 71% kobiet. Kobiety w swoich wyborach są eklektyczne³⁵, czytają więcej różnych typów książek, obok literatury kryminalnej – popularną literaturę obyczajowo-romansową, częściej niż mężczyźni sięgają też po poradniki. Mężczyźni są bardziej selektywni w swoich gustach czytelniczych, omijają prozę obyczajową i poradniki psychologiczne.

³⁵ N. Robette, O. Roueff, *An eclectic eclecticism: Methodological and theoretical issues about the quantification of cultural omnivorism*, „Poetics” 2014, nr 47, s. 23–40.

TABELA 13. Najpoczytniejsi autorzy według liczby czytelników w latach 2015–2022

Miejsce	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	E. L. James	Henryk Sienkiewicz	Stephen King	Henryk Sienkiewicz	Remigiusz Mróz	Remigiusz Mróz	Remigiusz Mróz	Remigiusz Mróz
2	Henryk Sienkiewicz	Stephen King	Henryk Sienkiewicz	Remigiusz Mróz	Olga Tokarczuk	Olga Tokarczuk	Harlan Coben	Henryk Sienkiewicz
3	Stephen King	Paula Hawkins	Remigiusz Mróz	Stephen King	Stephen King	Stephen King	Olga Tokarczuk	J. K. Rowling
4	Dan Brown	E. L. James	Adam Mickiewicz	J. K. Rowling	Henryk Sienkiewicz	Harlan Coben	Joseph Murphy	Adam Mickiewicz
5	Andrzej Sapkowski	J. K. Rowling	Dan Brown	Harlan Coben	Adam Mickiewicz	Adam Mickiewicz	Magda Knedler	Nicholas Sparks
6	Adam Mickiewicz	Katarzyna Bonda	Nicholas Sparks	George R. R. Martin	Andrzej Sapkowski	Henryk Sienkiewicz	Stanisław Lem	Harlan Coben
7	Bolesław Prus	Danielle Steel	Katarzyna Bonda	E. L. James	Katarzyna Bonda	Andrzej Sapkowski	Katarzyna Bonda	Jo Nesbø
8	George R. R. Martin	Adam Mickiewicz	Stephenie Meyer	Adam Mickiewicz	Katarzyna Grochola	Szczepan Twardoch	Stephen King	Stephen King
9	Katarzyna Michalak	Stephenie Meyer	Paula Hawkins	Paula Hawkins	Blanka Lipińska	E. L. James	Katarzyna Grochola	Aleksander Kamiński
10	Stieg Larsson	Paulo Coelho	Agatha Christie	Danielle Steel	B. A. Paris	Jo Nesbø	Henryk Sienkiewicz	Katarzyna Bonda
11	Stephenie Meyer	Dan Brown	E. L. James	Andrzej Sapkowski	Bolesław Prus	J. K. Rowling	Adam Mickiewicz	Marek Krajewski
12	J. K. Rowling	Joanna Chmielewska	Jo Nesbø	Katarzyna Bonda	Heather Morris	Blanka Lipińska	E. L. James	Delia Owens
13	Agatha Christie	Katarzyna Grochola	Joanna Chmielewska	Nicholas Sparks	Danielle Steel	Heather Morris	Danielle Steel	Olga Tokarczuk
14	Harlan Coben	Nicholas Sparks	J. K. Rowling	Katarzyna Michalak	Jakub Żulczyk	Michaił Bułhakow	J. K. Rowling	Max Czornyj
15	Danielle Steel	Bolesław Prus	Katarzyna Grochola	Stefan Żeromski	Harlan Coben	Camilla Läckberg	Ałbena Grabowska	Colleen Hoover
16	Nora Roberts	ks. Jan Kaczkowski	Stefan Żeromski	J. R. R. Tolkien	Jo Nesbø	Katarzyna Nosowska	Frank Herbert	Dan Brown
17	Katarzyna Grochola	George R. R. Martin	Andrzej Sapkowski	Katarzyna Grochola	Katarzyna Michalak	Wojciech Chmielarz	B. A. Paris	Agatha Christie
18	Małgorzata Kalicińska	Małgorzata Kalicińska	Camilla Läckberg	Bolesław Prus	Stefan Żeromski	Sofokles	Heather Morris	Andrzej Sapkowski
19	Joseph Murphy	Joseph Murphy	Fiodor Dostojewski	Waris Dirie	E. L. James	Bolesław Prus	Wojciech Cejrowski	Katarzyna Michalak
20	Maria Rodziewiczówna	Stefan Żeromski	Zygmunt Miłoszewski	Jakub Żulczyk	J. K. Rowling	Carlos Ruiz Zafón	Agnieszka Pietrzyk	Paulina Świsł
21	Nicholas Sparks	Monika Szwaja	Katarzyna Michalak	Szczepan Twardoch	Joseph Murphy	Dan Brown	Molier	J. R. R. Tolkien
22	Camilla Läckberg	Andrzej Sapkowski	Carlos Ruiz Zafón	Joanna Chmielewska	J. R. R. Tolkien	Alicja Sinicka	J. R. R. Tolkien	Katarzyna Grochola
23	Margit Sandemo	Helen Fielding	Mario Puzo	Heather Morris	Joanna Chmielewska	Yuval Noah Harari	Tanya Valko	Joseph Murphy
24	Paulo Coelho	Jojo Moyes	George R. R. Martin	Fiodor Dostojewski	Marek Krajewski	Katarzyna Grochola	Alex Michaelides	Tess Gerritsen
25	Stefan Żeromski	Eliza Orzeszkowa	J. R. R. Tolkien	Agatha Christie	Graham Masterton	Donald Tusk	Sofokles	Erle Stanley Gardner
26	Robert Ludlum	Agatha Christie	Bolesław Prus	Katarzyna Nosowska	Fiodor Dostojewski	Guillaume Musso	Andrzej Sapkowski	Maciej Kaźmierczak
27	Waris Dirie	Sofokles	Stieg Larsson	Stieg Larsson	Mariusz Szczygieł	Zygmunt Miłoszewski	William Szekspir	Brian Tracy
28	John Grisham	Umberto Eco	Danielle Steel	Olga Tokarczuk	Katarzyna Puzyńska	Danielle Steel	Laila Shukri	Marcin Kydryński
29	Joanna Chmielewska	Wojciech Cejrowski	Joseph Murphy	Sofokles	George Orwell	J. R. R. Tolkien	Gregory David Roberts	Szczepan Twardoch
30	Monika Szwaja	Michaił Bułhakow	Harlan Coben	Nora Roberts	Sebastian Fitzek	Laila Shukri	Blanka Lipińska	ks. Jan Kaczkowski

Źródło: Biblioteka Narodowa, koncepcja tabeli: Izabela Koryś, Tomasz Żółtak

Stan czytelnictwa w Polsce (badanie naukowe BN) realizowane w ramach Planu Ewaluacji i Monitoringu Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach realizacji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021–2025.

Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku

Autorzy: Zofia Zasacka, Roman Chymkowski

Pracownia Badań Czytelnictwa Biblioteki Narodowej

Kontakt: zaczyt@bn.org.pl

Projekt graficzny: Waldemar Koralewski, Ela Dajksler | Portlab

www.portlab.pl

Redakcja i korekta: Teresa Wilińska, Agnieszka Konopka

Skład: Andrzej Dybowski

Copyright © Biblioteka Narodowa, Warszawa 2023

ISBN 978-83-8259-507-9

Kroje pisma: Campton, Utopia

Materiały: Munken Print Cream 1.5 90 g

Druk i oprawa: Drukarnia POZKAL Spółka z o.o. Spółka komandytowa,
Inowrocław

Biblioteka Narodowa

al. Niepodległości 213

02-086 Warszawa

www.bn.org.pl